

Prosjektet Immateriell kulturarv i Sápmi – Rapport

28.2.2021

Sametinget – Nuorgam, Adams

Sammendrag

Det norske Sametingets prosjekt, Immateriell Kulturarv i Sápmi, hvis prosjektperiode strakk seg fra 10.3.2020 til 9.3.2021, omhandlet bruken, vernet og forvaltningen av samisk kulturarv og tradisjonell kunnskap. Gjennom dette prosjektet ble dette feltet – og da spesielt den immaterielle kulturarven – undersøkt ikke med utgangspunkt i eksterne definisjoner, men i samiske behov og verdier. Den samiske immaterielle kulturarven er verdifull idet den opprettholder og signaliserer samisk kulturelt sammenhengende identitet, og denne arven brukes i henhold til visse tradisjonelt tydelige og temmelig strenge (sosiale) skikker. Disse interne normene, som jo også signaliserer og regulerer det kollektive eierskapet til samiske ressurser, kan og bør forstås som rettsprinsipper. Rettsprinsippenes kollektive karakter er også grunnen til at politiske organer bør involveres i videreutviklingen av politikken rundt og forvaltningen av disse prinsippene.

Utover den kulturelle betydningen, har samenes kollektive kulturelle ressurser også en enorm økonomisk verdi. Eksterne interessenter har lagt merke til dette og har derfor appropriert ressursene i stor skala til kommersielle formål. Prosjektet har identifisert at det i tillegg til det grunnleggende behovet for vern og forvaltning, også er et behov for å sikre at kommersiell utnyttelse av kulturelle ressurser som er viktig for samene, skal gjøres på en måte som er sensitiv i et samisk perspektiv. Dersom målet er å sikre at samene selv drar nytte av og får et konkurransemessig fortrinn i næring som er basert på samisk kultur, så er det imidlertid også viktig å sikre at kommersiell utnyttelse anerkjenner at samene eier sine egne kulturelle ressurser, og at de utvikler en fremgangsmåte og mekanisme som viser respekt for disse rettighetene. Til syvende og sist dreier det seg om hvorvidt det samiske folk ønsker å ha kontroll over hvordan det samiske navn, omdømme og kultur blir kommersielt brukt og fremstilt.

Kartleggingen viser at de ulike Sametingene har anerkjent behovet for vern, og at de til en viss grad har lyktes med å tilfredsstille behovet ved å innføre forskjellige retningslinjer og andre tiltak på enkeltområder. Utfordringen er imidlertid at det er en mangel på en overordnet politisk samstemthet, noe som reflekteres i retningslinjer og tiltak som drar i ulike retninger, og dermed ikke er tydelige nok i utformingen av behovene og målene som er nødvendige for å få på plass vern og mekanismer. Det ser imidlertid ut til at det er en økende kommersiell interesse i samisk kultur, og det vil være viktig å lage en samstemt tilnærming til dette, slik at de ulike aktørene vet hvem de skal henvende seg til når de ønsker å gå frem sensitivt og respektere samiske rettigheter. Også internt vil det være viktig å debattere frem og avklare hva som kan regnes som bærekraftig og ansvarlig praksis innen samisk næring som er basert på og som bruker kulturelle ressurser.

Samarbeidet mellom det samiske folk og Walt Disney Animation Studios og problemstillingene som ble diskutert i dette prosjektet, viser at en tilnærming som er retts- og eiendomsbasert vil sikre på effektivt vis at aktører agerer sensitivt og, mer overordnet, med respekt for rettighetene. Dette kan føre til flere gunstige ringvirkninger på områder som er viktige for samene. Gitt utfordringene som COVID-pandemien fører med seg, anbefaler vi at Sametinget fortsetter sitt arbeid på nasjonalt nivå med å avklare og styrke det samiske folks immaterielle felles kulturarv og ressurspolitikk, og med å utvikle fremgangsmåter og mekanismer som er samstemte. Det overordnede målet må være å fremme og utvikle samenes individuelle og kollektive immaterielle rettigheter.

Prosjektets statusrapport (del 1 – 4) ble fremlagt på et møte i Samisk Parlamentarisk Råd i januar 2021. Del 5 kommer som tillegg til denne siste rapporten og gir en vurdering av implementeringen av prosjektet og presenterer de samlede anbefalingene for mulig videre arbeid.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	Feil! Bokmerke er ikke definert.
Innholdsfortegnelse	3
1. Prosjekt.....	5
1.1. Forprosjektets formål, gjennomføring og begrensninger	5
2. Immateriell kulturarv.....	6
2.1. Betydning av definisjoner og verneområder og hvordan man forholder seg til dem	6
2.2. Samisk immateriell kulturarv og rettsprinsipper som angår den.....	7
2.3. Kulturell appropriasjon.....	8
2.3.1. Kulturell appropriasjon eller urettmessig eierskap	8
2.3.2 Kulturell misbruk og langvarige skader den har påført.....	10
3. Kartlegging – behov samt tiltak som er blitt gjort.....	12
3.1. Formålet med kartlegging og tilnæringsmåte.....	12
3.2. Sametinget i Finland.....	12
3.3. Sametinget i Sverige	15
3.4. Sametinget i Norge.....	17
3.5. SPRs og Samerådets felles utvalg som behandler nasjonale symboler	20
3.6. Bestrebelsler for å beskytte samisk kultur på ulike felter.....	20
3.6.1. Varemerket Sámi Duodji	20
3.6.2. Ekspertgruppe Sámi Filbma Ofelaččat.....	21
3.7. WDAS-samarbeid og saker som kom opp i løpet av prosjektet.....	21
3.7.1. Retts- og eiendomsbasert tilnæringsmåte som utgangspunkt.....	21
3.7.2. Utfordringer med tilnæringsmåten.....	22
3.7.3. Fordelene med tilnæringsmåten.....	23
4. Analyse av politikk og tiltak – Behov og problemer til behandling	24
4.1. Behov for en felles enhetlig politikk og iverksettelse	24
4.2. Hvem burde få lov å bestemme, og med hvilken strategi er det best for å beskytte?	26
4.3. Avsluttende spørsmål.....	29
5. Evaluering av prosjektet og anbefalinger for veien videre	30
5.1. Evaluering av prosjektplanens arbeidsmetoder og mål	30
5.2. Budsjett og utgifter	32

5.3. Anbefalinger for det videre arbeidet.....	33
KILDER.....	34

1. Prosjekt

1.1. Forprosjektets formål, gjennomføring og begrensninger

Dette dokumentet er produsert under prosjektet Immateriála kultururárbi Sámis (senere Imkás-prosjekt / Imkás). Dokumentet er basert på Samisk parlamentarisk råds (senere SPR) handlingsplan for årene 2019-2020 der punkt 2.5 omhandler tradisjonell kunnskap og kulturarv. Ifølge SPRs handlingsplan var målet å begynne et treårig prosjekt, men man bestemte å fullføre Imkás-prosjektet som et kortere forprosjekt med varighet på litt under ett år. Et formål med prosjektet var å forberede et lengre prosjekt. Imkás-prosjektet hadde oppstart den 10. mars 2020 da også prosjektleder Piia Nuorgam begynte sitt arbeide. I tillegg hadde prosjektet én til jurist, Jacob Adams, som arbeidet på deltid. Prosjektet var planlagt avsluttet den 31. desember 2020, men prosjekttiden er senere forlenget til den 9. mars 2021.

I tillegg til prosjektjuristene besto prosjektets administrative arbeidsgruppe av Silja Somby fra Sametingets kulturavdeling og Magne Svineng som leder Sametingets avdeling for næring, kultur og helse. I tillegg har Samerådets kultursekretær Christina Hætta ved behov deltatt i den administrative arbeidsgruppa som sakkyndig medlem. Prosjektets administrative gruppe har hatt flere møter med kultursekretærene Susanne Idivuoma og Riitta Orti-Berg i det svenske og det finske Sametinget. Prosjektet er blitt finansiert av Sametinget i Norge, fra budsjettpost for prosjektstøtte til kreative næringer. Prosjektets forvaltning, budsjett eller annen gjennomføring blir ikke videre behandlet i dette dokumentet, men fokuset ligger på øvrige aspekter, spesielt hva gjelder sametingenes virksomhet i de ulike landene

I følge punkt 2.5 i SPRs handlingsplan er formålet å skape felles nordiske retningslinjer for forvaltning og bruk av samenes felles kulturarv og tradisjonell kunnskap samt beskyttelsesbehov og -måter. Formålet med Imkás-prosjektet har vært å svare på dette helhetlige målet, spesielt underpunktene 3, 4, 5, 8 og 10 i det nevnte punktet i handlingsplanen, samt analysere samarbeidet mellom SPR, Samerådet og Walt Disney Animation Studios (senere WDAS).

Allerede i begynnelsen av prosjektet mottok prosjektgruppa henvendelser der man ble forespurt om råd eller å ta stilling til bruk av tradisjonell kunnskap eller immateriell kulturarv i forskjellige sammenhenger. Disse henvendelsene kom først og fremst fra samiske aktører, men i noen tilfeller også direkte fra tredjeparter eller eksterne aktører. De var alle knyttet til kommersiell utnyttelse av den interessen som samiske språk, kultur og elementer og/eller det samiske har, enten umiddelbart eller potensielt i fremtiden. I prosjektet ble det vurdert at disse planlagte tiltakene kunne enten ha negativ eller positiv påvirkning på den samiske kulturen, og derfor forsøkte man å hjelpe til og gi råd til dem som hadde tatt kontakt. På grunn av disse henvendelsene var det behov for å justere både prosjektplanen og timeplanen, og dette er grunnen til at prosjektperioden ble utvidet. Henvendelsene er nærmere beskrevet i delen om kartlegging.

I henhold til delmålene i SPRs handlingsplan var formålet å kartlegge politikken om selvbestemmelse, beskyttelse og utnyttelse av tradisjonell kunnskap og kulturarv samt kartlegge felles linjer. På den andre siden var formålet også å kartlegge de saksfeltene der man enda har behov for felles politikk. Samtidig var det behov for å kartlegge hva slags politikk det er behov for med tanke på prosjekter, lovgivningstiltak og internasjonale prosesser med det formål at alle Sametingene kan ha enhetlige retningslinjer.

I dette sammendraget har vi sett på saker hovedsakelig ut fra perspektivet for immateriell kulturarv. Tradisjonell kunnskap er tatt i betraktning bare der vi har kartlagt behov som er knyttet til rettigheter og beskyttelse. Den materielle kulturarven behandles kort bare der vi betrakter sametingenes målsettinger. En slik begrensning er begrunnet både med prosjektets tidsrammer, men også med den tilnæringsmåten som vi har valgt. Denne presenterer vi i den neste delen.¹

2. Immateriell kulturarv

2.1. Betydning av definisjoner og verneområder og hvordan man forholder seg til dem

Det har vært mange forsøk på å definere materiell eller immateriell kulturarv, spesielt i internasjonale avtaler eller prosesser, enten som et slags paraplykonsept eller ved å kategorisere kulturarven i ulike deler. Et eksempel på slik kategorisering er å dele kulturarv i tradisjonell kunnskap, tradisjonelle kulturuttrykk eller folketradisjoner og genressurser.² Ofte kan kulturarven videre oppdeles i materielle og immaterielle deler. Å dele kultur på denne måten kan likevel være problematisk fordi den leder diskusjonen til rettslige tilpasningsspørsmål. I stedet for å vurdere hvilke behov, verdier og mål som omfattes av urfolkens beskyttelse av kulturarven, rettes fokuset på om en viss definisjon ville passe for et visst element og hva slags vern elementet dermed vil få eller ikke få. På grunn av dette ser vi i denne rapporten på kulturarv uten eksterne begrensende eller veiledende definisjoner eller verneområder.³

Uten å gå nærmere inn på definisjoner kan det likevel være nyttig å klargjøre ulike kategoriseringer ved hjelp av eksempler. Et eksempel på tradisjonell kunnskap i samisk kultur kan være kunnskap om natur som en bruker i reindrift, materiell kulturarv er for eksempel samiske kulturgjenstander som oppbevares i museer, immateriell kulturarv er for eksempel tradisjonell samisk musikk.

Vår oppfatning er at det primære og veiledende grunnlaget for rapporten bør være behovet for rettsbeskyttelse og selvbestemmelse for samene som urbefolkning. Disse behovene bør danne grunnlaget for fellesinnholdet i politikk og forvaltningsinnhold -metode og omfang. Selv om vi først og fremst setter søkelys på immateriell kulturarv antar vi at konklusjoner fra rapporten også kan generaliseres til å gjelde andre delområder av kulturarven.

Som bakgrunn for denne tilnæringsmåten finner man også artikkel 31 første punktum i FNs urfolkserklæring som sier at «urfolk har rett til å bevare, ha kontroll med, verne og utvikle sin kulturarv,

---

¹ På grunn av begrenset omfang har man utelatt nøyere granskning av Sametingets organisasjoner og ansvarsfordelinger.

² Glossary of Key Terms Related to Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Traditional Cultural Expressions, (WIPO, 2018) WIPO/GTRKF/IC/37/INF/7, Annex pg 22.

³ "Knowledge in an ancestral system takes on a flow characteristic. It may touch many different objects such as plants, paintings or ceremonial objects or be incorporated into rituals and activities, but knowledge remains part of a unified system. Legal approaches that divide this system into different categories of protection based on a selection of objects and activities create more regulatory options for states." Peter Drahos, *Intellectual Property, Indigenous People and their Knowledge*, (Cambridge University Press, 2014), pg 84; "The colonization of indigenous people was a process of brutal enclosure of stateless societies by states. The rise of statutory rule-based regulation of indigenous knowledge systems might represent the final act of enclosure in that long historical process." Id, pg 97

og sin tradisjonelle kunnskap og sine kulturuttrykk, og også uttrykkene for deres egen vitenskap, teknologi og kultur, herunder menneskelige og genetiske ressurser, frø, medisiner, kunnskap om dyr og planters egenskaper, muntlige overleveringer, litteratur, mønstre, sportslige aktiviteter og tradisjonelle leker bildende og utøvende kunst.» I artikkelen heter det at urfolkene «har også rett til å bevare, ha kontroll med, beskytte og utvikle immaterielle rettigheter til slik kulturarv og tradisjonell kunnskap, og slike kulturuttrykk.»⁴

Det er klart at kulturarv er mer enn et sett med detaljerte og stive kategorier, og derfor anbefaler vi i denne rapporten definisjonen av kulturarv, artikulert av Lucas Lixinski, som elementer som er nødvendige for å opprettholde en viss kulturell identitet over tid og som er viktige for at den sosiale gruppen overlever.⁵ Denne definisjonen tar hensyn til bekymringene ovenfor, men peker også på viktigheten av forståelse av urfolkenes egne verdier og prinsipper.

2.2. Samisk immateriell kulturarv og rettsprinsipper som angår den

Fortolkningen av samisk immateriell kulturarv etter den forannevnte definisjonen er i stor grad avhengig av det som samene anser som viktig. Hva den immaterielle kulturarven er kan ikke beskrives utenfra, men kulturarven er det som samene selv definerer den som og som samene anser som nødvendig for at egen kultur og eget folk skal kunne overleve.

Temaet ble kartlagt ved å benytte informasjon som ble samlet inn i tidligere prosjekter og på oppsamlet kunnskap om saken, samt ved å se på kjente bestrebelser med tydelige ambisjoner om å beskytte immateriell kulturarv. Vi kartla også relevante tiltak for beskyttelse og forvaltning av samisk immateriell kulturarv som de ulike Sametingene og andre samiske aktører strever med. Vårt mål var å bruke kartleggingen til å identifisere vesentlige behov, verdier og prinsipper knyttet til den samiske immaterielle kulturarven for så å definere hvor eventuelle administrative tiltak burde settes inn.

Formålet har likevel ikke vært å definere eller navngi endelig og fullt ut den samiske immaterielle kulturarven, men å identifisere hva samene har ansett som viktig. Dette blir sett nærmere på senere, men allerede her kan det nevnes at sentrale elementer i den immaterielle kulturarven kan være, i tillegg til allerede tidligere nevnt tradisjonell musikk, for eksempel kofter, duodji, navn, symboler, historie og fortellinger.

Ovenfornevnte eksempler er elementer som samene udiskutabelt og klart oppfatter som en del av samisk kultur, uavhengig av sametingenes tiltak angående disse elementene. De er særegne elementer og som sådan kulturelt viktige utelukkende for samer. De gjør samene til samer og i den forstand opprettholder samenes samhold og kulturelle identitet. Disse kulturelementene har vært en del av kulturen i flere århundrer, og med dem blir kultur og verdier fortsatt videreformidlet til kommende generasjoner.

Disse elementene brukes også på en konsekvent måte i hele det samiske området, og selv om det fins lokale variasjoner i bruk, er det klare regler og prinsipper for retten og måten til å bruke dem. Selv om disse reglene og prinsippene tidligere er blitt kalt for eller beskrevet som sosiale praksiser, måter eller

---

⁴ UN Declaration on the right of Indigenous Peoples, 2007.

⁵ Lucas Lixinski, *Intangible Cultural Heritage in International Law*, (Oxford, 2013), pg 7-8.

også normer, så kan de etter vår oppfatning, forstås som samenes rettsprinsipper. Et godt eksempel på et samisk kulturelement der bruk styres av et rettsprinsipp er kofta.

Kofta er en tydelig og sentral del av den samiske immaterielle kulturarven og viktig for opprettholdelsen av samenes kulturelle identitet. Kofta gir uttrykk ikke bare for samenes samiske identitet, men også for at samene er et enhetlig folk. Kofta er særegen og unik og nettopp derfor gjenkjennbar som noe samisk. Samtidig blir personen som bruker den, oppfattet som same. Kofter blir verdsatt på grunn av deres estetikk, men samtidig forteller de mye mer om våre verdier og hvem vi er. Disse verdiene, det estetiske og betydningen av kofta, gjør kofta ettertraktet også i andres øyne og kan samtidig utgjøre en trussel for denne markøren av samisk identitet.

Hvem kofta tilhører og hvem som kontrollerer den er synlig både på individuelt og kollektivt nivå. Kofter lages både for egen bruk og for andre samer, og koftene plasserer den samiske personen i sitt eget samfunn. Denne følelsen av tilhørighet og kontroll samt stedsplassering viser også tilknytning til familien, bygda, siidaen og området. Det er visse regler knyttet til hvem som har rett til en viss kofte og hvem som ikke har denne retten. Denne følelsen av tilhørighet og kontroll er også sterkt kollektivt – delt mellom samefolket – fordi kofta i praksis definerer den kulturelle identiteten og dermed bare hører til samene. Kofta er altså samisk og tilhører samene, og ingen annen enn en samisk person har rett til den. Ellers ville jo vedkommende påstå å være samisk eller på noen måte høre til det samiske samfunnet. Denne sterke følelsen av tilhørighet og klare kontrollpraksis kan etter vår mening sidestilles med eierskap og eiendomsrett. Samene eier altså kofta.

I tillegg til at kofta kan eies av individet, slekten, området osv. inneholder den også et nivå av sterkt kollektivt eierskap. Selv om det fins stedvis variasjon i kofter, har de så mye til felles at den skaper en forventning av samisk identitet. Kofta er noe som enhver same har eiendomsrett til, men ingen enerett. Denne eiendomsrettstenkningen og rettsprinsippene er også grunnen til at samene reagerer sterkt når utenforstående bruker kofta. En slik handling står imot disse rettsprinsippene og overser på en måte koftas kulturelle betydning.

Denne typen elementer som kan defineres som immateriell kulturarv og som det er tilknyttet forventninger om beskyttelse av kollektive eierinteresser på grunn av deres kulturelle betydning, har vært spesielt vektet i prosjektet. Etter vår oppfatning er det klart at samene anser visse elementer for å være samenes kollektive eiendom. Nettopp derfor er det viktig å finne løsninger som tillater oss å beskytte den kulturelle integriteten til disse elementene slik at de uforstyrret kan opprettholdes og utvikles og dermed forvaltes og beskyttes på et kollektivt nivå. Disse elementene av immateriell kulturarv kaller vi i fortsettelsen for samenes immaterielle kulturelle ressurser og eiendom.

Vi anser at kulturell appropriasjon eller urettmessig eierskap er hovedgrunnen til at spørsmål knyttet til beskyttelse og forvaltning av immateriell kulturarv har kommet opp på det politiske kartet. Derfor ser vi nærmere på dette forholdet og dets virkninger i de neste kapitlene.

2.3. Kulturell appropriasjon

2.3.1. Kulturell appropriasjon eller urettmessig eierskap

Ute i verden er det mange kjente eksempler på kulturell appropriasjon som urfolk fortsatt er utsatt for. Chansels bumerang, Victoria's Secret-hodeplagg, Return to Innocence-musikkverk av Enigma og Disney-

filmer som Pocahontas og Vaiana er slike eksempler.⁶ Også den samiske kulturen har lenge blitt utnyttet på en upassende måte og uten lov og rett. Eksempler er saken om Kiwi-kofta i Norge⁷ og kopiering av Sámi Duodji-varemerket i Sverige⁸, men misbruk og urettmessig utnyttelse har vært mest utbredt og spesielt skadelig i Finland, særlig i den finske reiselivsindustrien. Produkter fra samisk håndverk kopieres og den samiske identiteten utnyttes for å gi økt verdi til forskjellige varer og tjenester samt for regional markedsføring. Disse varer, tjenester eller reiselivsmannekonger har ikke nødvendigvis noen forbindelse med samene eller den samiske kulturen, og samene drar ingen nytte av dette. Også samiske språk, navn, musikktradisjoner, fortellinger og historie brukes til ulike kommersielle formål.⁹

Kulturell appropriasjon eller appropriering (eller urettmessig eierskap)– eller det i juridisk terminologi ofte brukte begrep *cultural (mis)appropriation* – er like utfordrende å definere fullt ut som kulturarv. Professor Susan Scadifi har, etter vårt syn, på en god måte presentert en betydning for kulturell appropriasjon (*cultural (mis)appropriation*): «å ta åndelig eiendom, tradisjonell kunnskap, kulturuttrykk eller gjenstander fra en annen kultur uten lov». ¹⁰ Scadifis forslag beskriver godt hvilket fenomen det dreier seg om. Vi vil legge til at denne bemektigelsen ofte skjer uten forståelse av den andre kulturen.

Fenomenet kulturell misappropriasjon knyttes først og fremst til immateriell kulturarv.¹¹ Ofte skjer det mellom majoritets- og minoritetskultur eller -forhold slik at majoriteten er den mottagende parten og minoritet og/eller urfolk anser denne overtakelsen å være upassende og urettmessig. Personer som tilhører majoriteten anser ofte at urfolkens immaterielle eiendom og kulturelle ressurser, så vel som urfolkene selv, er noe som fritt kan anvendes til allmenn bruk. Slik blir urfolkens immaterielle eiendom en ressursamling som de fritt kan utvinne eller benytte på tilsvarende måte som skog og andre naturressurser.

Denne tenkemåten kan delvis stamme fra tiden for etnologisk forskning og innsamling da det virket som det var en allmenn tenkemåte om alle folketradisjoner. Likevel er fortsatt tilnærings- og arbeidsmåter ved noen arkiver, museer og andre tilsvarende institusjoner der man oppbevarer etnologiske samlinger, tydelig preget av en slik fri-bruk-tenking. Dette skjer til tross for at forståelsen

---

⁶ Elizabeth Roberts, 'Chanel's \$1,325 boomerang condemned as 'cultural appropriation'', CNN Style, 16 May 2017, <http://edition.cnn.com/2017/05/16/europe/chanel-boomerang/index.html>, Jessica Misener, 'Karlie Kloss wears Native American headdress at Victoria's Secret fashion show', Huffington Post, 8 November 2012, http://www.huffingtonpost.com/2012/11/08/karlie-klossvictorias-secret-headdress-fashion-show_n_2091958.html, 'Taiwan Aborigines Sue Enigma, Music Companies', Taiwan Headline News, 28 March 1998, available at <https://web.archive.org/web/20091027110752/http://www.geocities.com/enigmalairstarticle1.html>, Tina Grandinette, 'Moana might be great for representation but it's not all heartwarming for Hawaii', The Guardian (UK), 12 January 2017, <https://www.theguardian.com/film/2017/jan/13/moana-might-be-great-for-representation-but-its-not-all-heartwarming-for-hawaii>

⁷ «Raser mot Kiwis koftestunt», Nordlys, (2010, 11. september), <https://www.nordlys.no/nyheter/raser-mot-kiwis-koftestunt/s/1-79-5306233>.

⁸ <https://sverigesradio.se/artikel/5856459>

⁹ Eksempler kan ses for eksempel i Facebook-gruppa «daja ii fake sámegarvvuide-Say NO to fake sámí costumes».

¹⁰ <https://jezebel.com/a-much-needed-primer-on-cultural-appropriation-30768539>

¹¹ Det må imidlertid understrekes at misappropriering også klart forekommer i det materielle domene, ikke bare via uttrykk av immateriell kulturarv, men også ved at fysiske gjenstander, menneskelige levninger, samt arkivmateriale, urettmessig holdes tilbake..

av immaterielle rettigheter knyttet til disse samlingene er blitt enormt utviklet etter innsamlingsperioden frem til våre dager.

I motsetning til hva man ofte tror, fins det juridisk vern for immaterielle ressurser tilhørende urfolk, og disse ressursene kan beskyttes både ved hjelp av lovgivning om immateriell rett eller kommersiell aktivitet og ved hjelp av god handelsskikk. Det samme vernet og den samme beskyttelsen, riktignok i et mer begrenset omfang, gjelder også samenes kollektive immaterielle ressurser.

Misappropriasjon av samiske kulturelle ressurser har vært mulig delvis fordi nordisk lovgivning ikke uttrykkelig forbyr misbruk eller på en annen side heller ikke uttrykkelig sikrer samene enerett til sin egen kultur. Disse ressursene kan likevel beskyttes aktivt med juridiske tiltak og på en annen side er også bruk av ressursene i seg selv til en viss grad innenfor rammen av rettsvern. Effektiv beskyttelse av samenes kollektive ressurser fra kulturell misappropriasjon forutsetter likevel at man ser misappropriasjonen ut fra et rettighetsperspektiv. Det betyr at kulturell misappropriasjon anses som misbruk av samenes eiendom og dermed ville det i rettslige kontekster forstås som ulovlig eller upassende.¹²

Å forby misbruk av den samiske kulturen vil altså være mulig og vellykket ved å utnytte den gjeldende lovgivningen. Det er også mulig å få rettslig beskyttelse for samenes immaterielle kulturelle ressurser tilsvarende beskyttelse av enerett, men det ville forutsette enhetlige, aktive og effektive tiltak. I det følgende ser vi nærmere på hvilke negative konsekvenser som er knyttet til misbruk av samenes kollektive immaterielle ressurser.

2.3.2 Kulturell misbruk og langvarige skader den har påført

Skadene som kulturell misbruk har påført kan ikke fremheves nok. Samisk immateriell kulturarv og kulturelle ressurser er av stor verdi for samene, først og fremst kulturelt, men også økonomisk sett.

En av de tydeligste skadevirkningene på urettmessig bruk av den samiske kulturen er at utenforstående konstruerer et bilde av hvordan samene er. Disse oppkonstruerte forestillingene tilsvarer ofte ikke virkeligheten, fordi de enten opprettholder gamle skadelige stereotypier av samene eller skaper nye slike. Med henblikk på hvor lite den nordiske majoritetsbefolkningen vet om samene, kan det hende at dette bildet, som er skapt av andre, er det eneste som en majoritetsperson har. Det er tungt å ta imot og rette opp disse stereotypiene og den direkte rasismen, og det er spesielt skadelig for barn og unge. På sitt verste kan negative stereotypier lede til at enkeltpersoner helst unngår å bruke kulturelle elementer.¹³

I tillegg til å formidle indre og kulturelle verdier har kulturelle ressurser vært grunnlag for samiske næringer og kreative bransjer. Samiske utøvere og aktører har lenge laget og produserer fortsatt produkter som benytter seg av og tilkjennegir den samiske kulturens verdier, bærekraft, praksis, samt samisk identitet. Også eksterne aktører har lagt merke til de kulturelle ressursenes økonomiske tiltrekningskraft og nytten av disse. Derfor må samiske produsenter og aktører konkurrere med falske

---

¹² American Economy Ins. Co. v. Reboans, 852 F. Supp. 875, 881 (N.D. Cal. 1994)

¹³ For konsekvensene av misappropriasjon av samisk kultur og samer på den samiske kulturen, se for eksempel; Lehtola Veli-Pekka: Aito Lappalainen ei syö haarukalla ja veitsellä. Stereotyytiä ja saamelainen kulttuurintutkimus (1999), s.26 and Aikio Marjut & Aikio Pekka: Saamelaiskulttuuri ja matkailu (1993), s. 83-84, 87, 95.

produkter ute på markedet, og de lider av at deres ekte produkt, verk eller tjeneste blir mangelfullt beskyttet.¹⁴

Det er viktig å legge merke til at de områder, næringer og kunstarter som er basert på samisk kultur har et betydelig potensial til å positivt påvirke de samiske samfunnene og på det samiske områdets økonomiske utvikling og slik sett ha en helhetlig innvirkningskraft på den samiske kulturens vitalitet. Dette er bare mulig hvis vi samtidig klarer å beskytte bærekraftig samt formålstjenlig bruk og rettigheter knyttet til kulturelementene.

Interessen for samiske immaterielle kulturelle ressurser, forsvinner ikke. Eksterne aktører søker kontinuerlig etter unike, interessante, vakre og ekte ting som har sin egen historie. Våre immaterielle kulturelle ressurser tilbyr uttrykk for ønskede verdier, derfor er de under konstant trussel. Til og med det at samene offentlig støtter eller godtar noe, kan være av kommersiell eller annen verdi for en tredjepart, fordi det kan fungere som eksempel på ansvarlig aktivitet.

Tidligere har vi listet opp bare noen eksempler på urettmessig bruk av den samiske kulturen, men trolig har nesten hver eneste same førstehånds erfaring på denne type misbruk. Selv om misbruk alltid bare er ett enkelttilfelle, har disse enkelttilfellene samlet sett og ved gjentatte forekomster langvarige skadelige virkninger på samer og den samiske kulturen.

Det gjentatte og ubegrensede misbruk av immaterielle kulturelle ressurser leder til erosjon av den samiske kulturen. Jo mer misbruk, desto vanskeligere er det å skille det ekte fra det uekte, det ektes verdi minsker gradvis og forsvinner til slutt fullstendig. En slik pågående erosjon av kulturen kan altså direkte påvirke vår mulighet til å ta vare på en felles samisk identitet og dermed også påvirke mulighetene for å overleve som en nasjon. Hvis den kulturelle appropriasjonen ikke blir tatt tak i, svekker man i praksis de kulturelle rettighetene og samenes egne muligheter til å leve av sin egen kultur. Kulturelt misbruk påvirker negativt ikke bare den kulturelle identiteten, men også faktiske muligheter for å opprettholde og skape lønnsomme næringer med basis i den samiske kulturen.¹⁵

Selv om me-too-bevegelsen i seg selv har økt sensitiviteten, bør det legges merke til at det kulturelle misbruket ikke er i ferd med å forsvinne eller avklares av seg selv.¹⁶ Det ser heller ut til å øke på grunn av økt reiseaktivitet og teknologisk utvikling, samt ved at dataoverføring og kopiering er enklere enn noensinne. Dersom man vil hindre kulturelt misbruk av den samiske kulturen, er det altså behov for løsninger. Farene og utfordringene med kulturelt misbruk nevnt ovenfor viser at det er et klart behov

---

¹⁴ Dette problemet ser man også i andre urfolkssamfunn – «Misrepresentation by sale of unauthentic products created by non-Indians, including imports from foreign countries, is a matter of great concern to Indian artisans, who may have to reduce their prices or lose sales because of competition from lower-priced imitations products. This could have a potentially significant negative economic effect on the Indian arts and crafts market and, consequently, on the individuals and tribes who rely on this market for income.» Indian Arts and Crafts: Size of market and extent of misrepresentation are unknown, Report to the Committee on Natural Resources, House of Representatives, Government Accountability Office, GAO-11-493, pg 1 (USA).

¹⁵ «Furthermore, Indian artisans have voiced concerns that the traditional knowledge of how to create these goods—often passed down from generation to generation within the tribes—will not be carried forward by younger generations if they cannot make a living producing these goods.» Indian Arts and Crafts: Size of market and extent of misrepresentation are unknown, Report to the Committee on Natural Resources, House of Representatives, Government Accountability Office, GAO-11-493, pg 1 (USA).

¹⁶ 2020 kan sies å være året hvor sensitiviteten overfor urfolks meninger rundt kommersielle aktiviteter har økt betydelig. Mange store selskaper har endret på produktnavn, eller vurderer å gjøre dette. Se for eksempel <https://yle.fi/uutiset/3-11411795>.

for å lage strukturer for å svare på dette presset. I følgende kapittel ser vi på hvordan ulike instanser har forsøkt å løse disse utfordringene.

3. Kartlegging – behov samt tiltak som er blitt gjort

3.1. Formålet med kartlegging og tilnæringsmåte

SPRs handlingsplan tok som mål å kartlegge sametingenes selvbestemmelse i de ulike landene angående tradisjonell kunnskap og kulturarv og politikk om beskyttelse og utnyttelse samt kartlegging av hvilke saker sametingene allerede har felles synspunkter om. I tillegg hadde man som mål å se på hvilke politiske synspunkter det er spesielt behov for med tanke på ulike prosjekter, lovgivningstiltak og internasjonale prosesser. Internasjonale prosesser viser til arbeidet innenfor rammene av WIPO,¹⁷ UNESCO konvensjoner¹⁸ og FNs konvensjon om biologisk mangfold (senere biodiversitetskonvensjon)¹⁹.

Innenfor prosjektets tidsrammer har vi sett nærmere på sametingenes politikk angående immaterielle kulturelle rettigheter. Undersøkelsen er ikke ment å dekke og analysere alle synspunkter og virksomheter i sametingene historisk, men konsentrere seg om nåværende mål og særlig løsninger. Da alle sametingene har vært aktive også i internasjonale prosjekter, har vi også sett på noen aspekter ved dette. Det helhetlige målet er å finne de viktigste og mest relevante spørsmålene for målene i SPRs handlingsplan og dermed den mest hensiktsmessige tilnærmingen.

3.2. Sametinget i Finland

For å følge opp SPRs handlingsplan har Sametinget i Finland i sin interne rapport/notat sett på Sametingets synspunkter om forvaltning, utvikling, beskyttelse og utnyttelse av kulturarv og tradisjonell kunnskap under årene 2008-2019. Dette meget grundige notatet har vært grunnlag for vår egen betraktning. Der konstaterer man at Sametinget ved gjentakende tilfeller har konstatert at den samiske kulturarven hører til samenes kulturelle selvstyre og at samene i stedet for staten burde forvalte det. Sametinget har, avhengig av saken, enten krevd full råderett eller i det minste likeverdig tale- eller råderett og rett til å fordele ressurser, samt at Sametinget anser seg som sakkyndig i kulturarvsaker.²⁰²¹

To sett av retningslinjer står sentralt ved beskyttelse og forvaltning av immaterielle kulturelle ressurser som Sametinget i Finland har utarbeidet. Begge to inneholder klare politiske retningslinjer som utenforstående burde agere etter, og den andre skisserer også en fremgangsmåte.

---

¹⁷ World Intellectual Property Organisation (WIPO), Siden 2001 har WIPO arbeidet for internasjonal beskyttelse av tradisjonelle kulturuttrykk, tradisjonell kunnskap og genressurser.

¹⁸ Unesco Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005), Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)

¹⁹ The Convention on Biological Diversity (CBD, 1993).

²⁰ Ruotsala Anni-Helena: Sámedikki oainnut kulturárbbi ja árbedieđu hálddašeamis, ovddideamis, suodjaleamis ja ávkkástallamis. Čeahkkáigeassu Sámedikki oainnuin jagiin 2008-2019, 4.2.2020 (Siskkáldas áššergirji).

²¹ Ruotsala 2020, s. 4.

Prosedyreveileder for forsknings- og andre tiltak angående tradisjonell kunnskap og kulturarv

Sametingets styre har i 2016 vedtatt en prosedyreveileder for å forhøre seg om samisk forhåndssamtykke om fri informasjon for forskningsprosjekter angående samenes kulturarv eller tradisjonell kunnskap samt andre tiltak som påvirker eller kan påvirke samenes kulturarv og tradisjonelle kunnskap.²²

Med denne veilederen forutsetter Sametinget at det søkes skriftlig om forutgående samtykke fra Sametinget og det samiske samfunnet hvis kulturarv eller tradisjonell kunnskap det skal forskes på eller som det planlagte tiltaket kan påvirke. Med samisk samfunn mener man også Skoltesamenes bygdeforsamling (*saa'mi siiddsåábbar*). Veilederen forutsetter at søknaden gjøres til riktig tid og at det for den aktuelle samiske parten reserveres tilstrekkelig med tid til behandlingen. I tillegg forutsettes det at søkeren presenterer prosjektets mål, forklarer metoder og materialer som skal anvendes, presenterer prosjektets tidsrammer, den foreløpige vurderingen av virkninger, planen for å minimere virkninger samt forhåndsvurderte etiske problemer og løsningsforslag for dem. I tillegg forutsettes det en plan om hvordan informasjonen eller fordeler returneres til eller deles med samene, og parten i saken må gi den samiske motparten mulighet til å delta i fullføring av prosjektet samt sikre ressurser til det. I tillegg forutsettes plan for tilbakeføring eller deling av kunnskap eller oppnådd nytte. Prosjektets tredjepart må gi den samiske part mulighet til å delta i gjennomføring av prosjektet og sørge for ressurser til dette. I tillegg må prosjektpartner rapportere til de samiske partene om fullføring og søke om en ny godkjenning for endringer.

Den innledende delen i veilederen konstaterer at målet med fremgangsmåten er å sikre at samenes urfolksrettigheter oppfylles i forannevnte prosjekter, fremme bevaring av samenes kulturarv og tradisjonell kunnskap samt sikre selvbestemmelsesretten til egen kulturarv og tradisjonell kunnskap. I veilederen blir det spesielt nevnt at «det å gi samtykke fjerner ikke samenes eiendomsrett til egen kulturarv og tradisjonell kunnskap».

Selve veilederen definerer ikke hva som er samenes tradisjonelle kunnskap eller kulturarv, men Sametingets nettside om veilederen nevner fortellertradisjon, tradisjonell kunnskap, tradisjonelle næringer og kulturuttrykk som samenes materielle eller immaterielle kulturarv. Verdt å merke seg i denne veilederen er den innebygde fremgangsmåten der søknader om samtykke behandles av tilsvarende fagsektors utvalg og/eller styre ut fra forslag fra representanter fra ulike sektorer.²³

Etiske retningslinjer for ansvarsfullt samisk reiseliv

Sametinget har den 24.9.2018 godkjent politikk for ansvarsfull og etisk bærekraftig samisk reiseliv. Hovedmålet for retningslinjene er å gjøre slutt på turisme som utnytter det samiske og som feilinformerer om samene. Retningslinjene er først og fremst ment for aktører utenfor det samiske samfunnet som utvikler reiselivsrelaterte produkter av den samiske kulturen, presenterer den og

---

²² Menettely saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon. Hyväksytty Saamelaiskäräjien hallituksen kokouksessa 24.11.2016. (Handlingsplan for å forhøre seg om samenes fritt og informert forhåndssamtykke for forskningsprosjekter angående samenes kulturarv og tradisjonell kunnskap samt andre tiltak som påvirker eller kan påvirke samenes kulturarv og tradisjonell kunnskap. Vedtatt i Sametingets styremøte den 24 november 2016.)

²³ Nettsiden: <https://www.samediggi.fi/tutkimuseettinen-menettelyohje/>

kommuniserer den, samt for besøkere som kommer til det samiske området. Retningslinjene lister opp flere grunnprinsipper som samisk reiseliv forutsettes å følge. De forutsetter blant annet at verdien og rikdommen i samisk kultur anerkjennes og respekteres, at kulturarven beskyttes og holdes livskraftig, at samarbeidet gagnar alle parter, at aktiviteter og produkter er ekte, at markedsføring er ansvarlig og etisk bærekraftig samt at kvaliteten blir sikret.^{24,25}

Ifølge retningslinjene inkluderer visjonen om samisk reiseliv bl.a. informasjonssenter for samisk reiseliv, fast finansiert fra statlig budsjett, som samler ulike aktører for veiledning om samisk reiseliv. Målet er at senteret deler ut sannferdig informasjon om samene, veiledning for hvordan tilreisende og reiselivsaktører kan opptre, samt informasjon om samiske reiselivsaktører som opererer på en etisk sett bærekraftig måte. Retningslinjene inneholder også de tidligere nevnte veiledninger angående fotografering.²⁶

Retningslinjene for samisk reiseliv forutsetter at samenes kulturelle integritet anerkjennes og respekteres. Retningslinjene trekker også linjer for samenes kollektive rett til eierskap og forvaltning av sin egen kulturarv, som innebærer alt av produktifisering, bruk og/eller presentasjon av samene og/eller samenes kulturarv i ulike reiselivsprodukter. Ifølge retningslinjene bestemmer samene i fellesskap om bruk og dens begrensninger. På tilsvarende måte som i forsknings- og andre tilsvarende tiltak bestemmes fremgangsmåte av Sametinget og/eller Skoltesamenes bygdeforsamling sammen med vedkommende samiske samfunn/slekta eller siida. Hvis saken har større omfang, blir den avtalt i fellesskap med Samisk parlamentarisk råd.²⁷ Retningslinjene nevner likevel ikke en mer detaljert fremgangsmåte som skal anvendes i slike avtaler, med andre ord hvem som behandler eventuelle forespørsler om samarbeid og utnyttelse. Foreløpig ser det derfor ikke ut til at det er laget en fast eller eksakt fremgangsmåte for dette. Det er mulig å etterspørre mer informasjon fra Sametingets sekretariat og prosjektansvarlig.²⁸

I disse to forskjellige veiledningene trekker Sametinget i Finland tydelige linjer for eierskap av både kulturarv og tradisjonell kunnskap, samt bruk av talerett i kollektive spørsmål. Med disse retningslinjene forsøker Sametinget tydelig å forebygge og begrense misbruk av den samiske kulturen, ikke bare i reiseliv og produktifisering, men i alle slags tiltak som kan ha påvirkning på samisk kulturarv og tradisjonell kunnskap. Det er interessant at Sametinget også forutsetter nyttefordeling og at det i ulike prosjekter skal være aktiv deltakelsesrett og påvirkningsmuligheter.

Biodiversitetskonvensjonen og Nagoya-protokollen

Når det gjelder beskyttelse av tradisjonell kunnskap er det også nyttig å betrakte den nasjonale iverksettingen av biodiversitetskonvensjonen i Finland. Sametinget har vært aktivt med i forhandlingene om FNs konvensjon om biologisk mangfold og også i dens nasjonale iverksetting. Konvensjonen og tilhørende Nagoya-protokoll om genressurser er tredd i kraft nasjonalt i 2016 med en såkalt lov om genressurser. I forarbeid til loven konstateres det at Nagoya-protokollen fremmer

---

²⁴ Vastuullisesti ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet. Hyväksytyt Saamelaiskäräjien kokouksessa 24.9.2018, [Etske retningslinjer for ansvarsfull samisk reiseliv 2018]. s. 5.

²⁵ <https://www.samediggi.fi/saamelaismatkailun-eettiset-ohjeet/>

²⁶ Saamelaismatkailun eettiset ohjeet [Etske retningslinjer for ansvarsfull samisk reiseliv 2018]. s. 6.

²⁷ Saamelaismatkailun eettiset ohjeet [Etske retningslinjer for ansvarsfull samisk reiseliv 2018], s. 7.

²⁸ Nettsiden: <https://www.samediggi.fi/meneillan-olevat-hankkeet/vastuullinen-saamelaismatkailu-kavijaohjeistus-ja-oppimateriaalia-matkailualalle-saamelaiskulttuurin-turvaamiseksi/>

formålene i urfolkserklæringens artikkel 31 via tilgangen til genetiske ressurser og tilknyttede tradisjonell kunnskap samt rettferdig og likeverdig fordeling av fordeler som bruken av dem gir. I regjeringsproposisjonen som er knyttet til loven står det at «genressurser fins i dyr, planter, mikrober eller andre levende organismer.» Forskningstilgang til databasen kan det søkes om fra kompetent myndighet (Miljøsenderet eller Naturressurssenteret i Finland) som melder om søknaden til Sametinget.²⁹³⁰³¹

Ifølge loven om genressurser forutsetter informasjonslevering at den kompetente myndighet godkjenner vilkårene som Sametinget og brukeren har avtalt seg imellom. Videre, ifølge loven, kan Sametinget forutsette at fordelene fra bruk av levert informasjon deles rimelig og likeverdig til samene slik at bruksnyttene fremmer samenes eget språk, kultur og stilling som urfolk. I tillegg fins det i loven et forbud mot å svekke samenes rettigheter. Selv om lov om genressurser ikke gir samene full råderett, er den likevel en bemerkelsesverdig nasjonal erkjennelse av samenes eiendomsrett til tradisjonskunnskap om genressurser.³² Slik vi forstår det, holder Sametinget på å utforme interne retningslinjer i tilknytning til loven.

3.3. Sametinget i Sverige

Vi har vurdert noen dokumenter som trekker linjer for politikken for Sametinget i Sverige og som vi har ansett som vesentlige i saken. Slik vi forstår det har disse dokumentene hittil dannet grunnlaget for politiske ambisjoner, men Sametinget har ikke prosedyrer eller tillatelsesprosesser basert på det. Sametinget har i 2010 laget en politisk handlingsplan angående tradisjonell kunnskap. Sametinget har også blant annet vært med på å avklare ansvarsdelingen for forvaltning av kulturarv, den nasjonale gjennomføringen av biodiversitetskonvensjonen, samt påvirket på OECDs (Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) redegjørelse for samenes delaktighet i regional utvikling i Sverige.

Árbediehtu policy

Sametinget i Sverige har i 2010 laget en politisk handlingsplan angående tradisjonell kunnskap som er ment som felles utgangspunkt til å brukes både i forvaltningen og på politisk nivå, men også bredere i samfunnet.³³ Der blir tradisjonell kunnskap forstått på en bred måte, så disse retningslinjene synes å dekke alle immaterielle kulturelle ressurser. Dokumentet konstaterer tydelig at målet er å forvalte og påvirke i saker som angår samisk tradisjonell kunnskap, basert på internasjonal rett og selvbestemmelsesrett.³⁴ Formålet med dokumentet har vært å samle etiske regler om innsamling,

---

²⁹ Laki biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän Nagoyan pöytäkirjan täytäntöönpanosta (394/2016) [Lov om ikraftsetting av Nagoya-protokollen som tilhører konvensjonen om biologisk mangfold, sen. Lov om genressurser].

³⁰ (Government proposal) Hallituksen esitys eduskunnalle biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän geenivarojen saatavuudesta sekä niiden käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukaisesta ja tasapuolisesta jaosta tehdyn Nagoyan pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän Nagoyan pöytäkirjan täytäntöönpanosta HE 126/2015 vp., s. 5.

³¹ Lov om genressurser, §§ 6 og 7.

³² Lov om genressurser, §§ 6 og 7.

³³ *Árbediehtu, Árbediehtu/Aerpimaahtoe*. Sametingets policydokument för traditionell kunskap, 2010. Sametinget (Sverige) s.6-7. (*Árbediehtu-policy*, 2010)

³⁴ *Árbediehtu-policy*, 2010. s. 4, 19.

spredning, oppbevaring og forvaltning av samisk tradisjonell kunnskap samt refleksjoner i tilknytning til dette.³⁵

Ifølge retningslinjene er samenes tradisjonelle kunnskap en type immateriell eiendom som både hører til enkeltindivider og samene i fellesskap. Derfor legger dokumentet blant annet forbud mot at myndighetene registrerer patenter i enkeltindividets navn. Dokumentet tar også stilling til kommersialisering av tradisjonell kunnskap. Kommersialisering er samenes ansvar, og den bør ikke skje bare i regi av tredjeparter. I dokumentet forutsettes det at det nøye skal vurderes hvem som har uttalerett og hvordan mulige fordeler av kommersialisering skal fordeles.³⁶

Ansvar knyttet til arkivmaterialer – redegjørelse

I 2018 fikk Sametinget sammen med ISOF (*Institutet för språk och folkminnen*) i oppdrag å undersøke innsamling, vitenskapelig bruk og oppbevaring av arkivmateriale knyttet til samer og samiske språk.³⁷ I redegjørelsen hadde ISOF og Sametinget ulike syn på hvordan spørsmålene knyttet til disse materialene bør løses. Sametinget anså det som problematisk at ingen har et koordinert ansvar for samenes kulturarv. Sametinget foreslo at for å styrke selvbestemmelsesretten skulle Sametinget i Sverige tildeles det helhetlige koordineringsansvaret og oppgaven å samle inn, oppbevare, behandle vitenskapelig og dele informasjon blant annet om samiske språk og dialekter samt tradisjonell musikk. Sametinget skulle koordinere og gjennomføre dette arbeidet sammen med museer.³⁸ Foreløpig har ikke de anbefalingene gitt i redegjørelsen fra 2019 ledet til en fornyelse av ansvarsfordeling.

Biodiversitetskonvensjonen

På samme måte som Sametinget i Finland har Sametinget i Sverige vært aktiv i arbeidet rundt biodiversitetskonvensjon både nasjonalt og internasjonalt. Sametinget har aktivt arbeidet for at det skal bli et nasjonalt forbindelsespunkt for biodiversitetskonvensjonen, og det har vært med på å avklare avtalens nasjonale iverksetting. Foreløpig er ikke bestemmelsene i Nagoya-protokollen implementert i den nasjonale lovgivningen i Sverige.³⁹

OECDs rapport

Sametinget var aktivt med og påvirket da OECD i 2019 undersøkte samenes delaktighet i regional utvikling.⁴⁰ I rapporten ble det påpekt blant annet at et av de største hindre for vekst i den samiske håndverksbransjen var utbredelsen av kopier som etterligner duodji.⁴¹ Rapporten pekte på det store potensialet som produkter, tjenester og næringer med grunnlag i den samiske kulturen kunne ha i å

---

³⁵ Árbodiehtu-policy, 2010. s. 6.

³⁶ Árbodiehtu-policy, 2010. s. 17-18.

³⁷ Ansvar för samiskt kulturarv. Översyn av behovet att samla in, bevara och vetenskapligt bearbeta arkivmaterial med koppling till urfolket samerna och deras språk. Sametinget och Institutet för språk och folkminnen. Ku2017/02544/LS och Ku2017/00478/KL Dnr Sametinget 1.3.8-2018-1077Dnr Isuf 14-17/1773. 2019-06-28

³⁸ Ansvar för samiskt kulturarv, 2019, s. 4, 13-15.

³⁹ Traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Förslag på åtgärder för implementering av artiklarna 8(j) och 10(c) i Konventionen om biologisk mångfald (CBD). Naturvårdsverket & Sametinget Regeringsuppdrag M2017/00665/Nm. Dnr 1.3.8-2017-383. 2018-02-28, s. 5, 81-83.

⁴⁰ OECD. Linking Indigenous Sami People with Regional development 2019. Policy Highlights. (OECD Policy Highlights).

⁴¹ OECD Policy Highlights, s. 5

støtte både den regionale og i det samiske samfunnets utvikling. I tilknytning til dette ble det fremhevet hvor viktig det er å støtte samiske bedrifter. Rapporten presenterer flere anbefalinger for å støtte samiske næringer. Blant annet anbefalte OECD at utdanningsmuligheter innen forretningsliv som er sensitive for den samiske kulturen burde økes og at det burde undersøkes om det er mulig å danne en instans (som potensielt dekker hele Sápmi) som spesialiserer seg i økonomi, som er ledet av samer og som kunne støtte samiske bedrifter og næringsliv.⁴²

3.4. Sametinget i Norge

Sammenlignet med Sverige og Finland har Sametinget i Norge mer makt over forvaltning og veiledning om kulturarv fordi det har betydelig større økonomiske ressurser som det kan rette mot ulike formål basert på sin selvbestemmelsesrett og grunnet i særlig lovgiving.⁴³ Blant annet finansierer Sametinget i Norge ulike samiske museer, og det har et forvaltningsansvar for samiske kulturminner etter bestemmelsene i kulturminneloven.⁴⁴ Vi betraktet nærmere noen politiske dokumenter og tiltak som Sametinget i Norge har utarbeidet og som ser ut til å være sentrale for SPRs ambisjoner.

Politiske dokumenter angående ulike sektorer samt tiltak og finansiering

Sametinget i Norge gir retningslinjer for sin politikk med såkalte *diedáhus*-dokumenter, meldinger angående ulike sektorer. Meldingen om duodji som næring fra 2018 forteller at kopiering av duodji er en faktor som svekker næringens lønnsomhet, og dette anses som en av de utfordringene som næringen møter. For å rette på forholdet presenteres det som en strategi å oppmuntre selve næringen til å profilere seg bedre i fellesskap og å skape et felles varemerke.⁴⁵ Også den seneste meldingen om næringspolitikk og livskraftige næringer påpeker man behovet for å støtte næringer som er basert på samisk kultur, for eksempel samisk håndverk, reiselivsnæring og andre kreative næringer samt øke lønnsomheten til disse for eksempel med beskyttede varemerker. Dokumentet skisserer Sametingets prioritering av strategisk arbeid der man utvikler sterke samiske varemerker og i tillegg vurderer etikken i kommersialisering av samisk kultur.⁴⁶ Disse dokumentene med fokus på næring gir ansvaret for å beskytte det samiske til næringssektorene selv.

Med disse dokumentene legger man også føringer for hva Sametinget skal rette de tilgjengelige økonomiske ressursene mot. I tillegg til at Sametinget blant annet gir direkte finansiering til ulike organisasjoner på ulike sektorer, tildeler det også ulikt målrettet støtte og setter selv i gang prosjekter knyttet til disse skissene. Et prosjekt for å utvikle bærekraftig bruk av immaterielle kulturelle ressurser er det i 2019 påbegynte *Vahca*-prosjektet som er et samarbeidsprosjekt med Tromsø by. Formålet med prosjektet er å lære mer og utvikle kompetansen (og også ta den videre ut til andre steder) om hvordan den samiske kulturen kan kommersialiseres i reiseliv på en bærekraftig måte.⁴⁷

Samisk immateriell kulturarv og UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven

Sametinget i Norge har utarbeidet politiske retningslinjer også om samisk immateriell kulturarv ut fra dokumentet knyttet til UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven. Ifølge

---

⁴² OECD Policy Highlights, s. 6,11.

⁴³ Sámedikki 2020 reviderejuvvon bušeahтта. Mearriduvvon 11.06.20.

⁴⁴ Lov om kulturminner [kulturminneloven]. LOV-1978-06-09-50. §28.

⁴⁵ Sámedikkiedieđáhus duoji birra ealáhussan. 2018. s.18-19.

⁴⁶ Šattolaš Sápmi. Ceavzilis ealáhusovdánahttin. Sámediggedieđáhus ealáhusovdánahttima birra. s.17-20.

⁴⁷ <https://sametinget.no/ealahus/sami-matkealahus/vahca/>.

dokumentet har Sametinget selvbestemmelsesrett i saker som gjelder kulturarv. Spørsmål knyttet til immaterielle rettigheter blir ikke behandlet direkte, men behovet for å vurdere eierskapet til immateriell kulturarv og løse spørsmålene knyttet til kommersialisering av kulturarv på en bærekraftig måte blir tatt opp.⁴⁸

Andre politiske dokumenter som omhandler behovet for vern av kollektive immaterielle ressurser, tar også opp behovet for å klargjøre kollektive rettigheter knyttet til musikk.⁴⁹

Redegjørelse om tradisjonell kunnskap og arbeidsgruppen som utreder forvaltning av tradisjonell kunnskap

Det norske Sametingets plenum behandlet i 2016 sametingsrådets redegjørelse om tradisjonell kunnskap. Her ble det tatt opp behovet for å beskytte tradisjonell kunnskap overfor «fremmede interesser» og at denne blir forvaltet i tråd med samenes interesser. Dokumentet nevner også behovet for å klargjøre rettslige og etiske prinsipper knyttet til tradisjonell kunnskap.⁵⁰ I 2019 etablerte Sametinget en arbeidsgruppe om tradisjonell kunnskap som har som oppgave å klargjøre og lage et forslag om forvaltning av tradisjonell kunnskap i fremtiden. I tillegg inkluderer oppgaven blant annet det å vurdere spørsmål knyttet til organisering av tradisjonell kunnskap (forskjellige aktørers roller og ansvar) samt finansiering.⁵¹ Arbeidsgruppen leverer sin rapport den 19. mars 2021.

Etiske retningslinjer for samisk helseforskning

I 2019 godkjente Sametingets plenum etiske retningslinjer for samisk helseforskning. Ut av disse retningslinjene fremgår det at det skal søkes om kollektivt samtykke for forskning. Sametingsrådet (samisk: *Sámediggeráđđi*) har delegert myndigheten til å gi samtykke for forskning til en sakkyndig komité som er blitt opprettet for dette. I den sakkyndige komiteen er det i hovedsak blitt oppnevnt profesjonelle praktikere innen helsefag samt akademiske sakkyndige, men også én jurist. Sametinget i Finland har oppnevnt ett av medlemmene. Det søkes om samtykke for forskning i elektronisk søkeportal på Sametingets nettside.⁵²

Formålet med etiske retningslinjer er å styrke samenes kollektive rettigheter som urfolk i forskningsprosjekter, og de viser også til andre forpliktelser for forskning som stammer fra annen nasjonal lovgivning. Retningslinjene oppgir noen grunnleggende verdier som det skal tas hensyn til i forskningsprosjekter og tar opp blant annet det at forskningen skal være til nytte for det samiske samfunnet.⁵³ Disse verdiene ligner mye på de i retningslinjer for forskningsprosjekter som Sametinget i Finland har utferdiget.

---

⁴⁸ Sámi immateriála kulturárbi ja UNESCO immateriála kulturárbbi gáhtten konvenšuvdna – čuovvuleapmi ja vejolašvuodat (Ášši 003/20 Sámediggeráđđi – dievasčoahkkináššit, áššenummir 19/1030) 2020. s.8, 2.

⁴⁹ Čilgehus - luohiti ja sámi musihkka. Sametingsrådets redegjørelse - joik og samisk musikk.19/874. 12.02.2019. s.5, 8-9.

⁵⁰ Ášši/Sak 043/16.Sametingets plenum. Sametingsrådets redegjørelse om arbeidet med árbediehtu. Arkivsaknr.14/4760. s. 2-3, 8.

⁵¹ Árbediehtu-prošeakta: <https://sametinget.no/alit-oahpahuš-ja-dutkan/árbediehtu-prošeakta/>.

⁵² <https://sametinget.no/manaid-suodjalus-dearvvasvuohhta-ja-sosiala/ehthikalas-njuolggadusat-sami-dearvvasvuodadutkama-varas/sami-dearvvasvuodadutkama-assedovdi-etihkalas-lavdegoddi/>. (Etihkalaš njuolggadusat Sámi dearvvasvuodadutkama várás).

⁵³ Etihkalaš njuolggadusat Sámi dearvvasvuodadutkama várás, s. 1-2.

De norske reglene nevner separat individenes selvbestemmelsesrett, som Sametinget med disse retningslinjene ikke griper inn i. Eiendomsrett til informasjon (altså ressurser) nevnes direkte bare i forbindelse med individer når det gjelder deres egen informasjon og forskningsresultater. Angående humanbiologi og samenes genetikk blir det nevnt separat at i søknader om samtykke for prosjekter på disse feltene bør det særlig redegjøres for samenes rettigheter til den nytte som skapes av forskningsresultatene.⁵⁴ Selv om retningslinjene ikke uttrykkelig nevner samenes kollektive rettigheter til immaterielle ressurser, virker det som om fremgangsmåten faktisk forsøker å geleide bruken av ressursene på et kollektivt nivå.

Biodiversitetskonvensjonen og Nasjonal ikraftsetting av Nagoya-protokollen

Sametinget i Norge har internasjonalt sett vært en aktiv deltaker i internasjonale forhandlinger om biodiversitetskonvensjonen. I tillegg har Sametinget vært med i ikraftsettingen av nasjonal bestemmelse som delvis tilsvarer innholdet i Nagoya-protokollen. Som følge av dette fins det i Norge en gjeldende nasjonal bestemmelse, forskrift om beskyttelse av tradisjonell kunnskap knyttet til genetisk materiale, som har som formål å beskytte samenes tradisjonelle kunnskap og interesser knyttet til genreserver.⁵⁵

På lik linje med Finland sikrer denne bestemmelsen samenes rett til fordeling av fordeler når det forskes på eller på annen måte anvendes genetisk materiale som er tilknyttet samenes tradisjonelle kunnskap. Til forskjell fra situasjonen i Finland er den norske bestemmelsen mer detaljert og sikrer bredere rettigheter til samene. I Norge forutsetter bruk at det er gitt samtykke fra vedkommende samiske part. Videre er det bestemt at en samisk person ikke behøver å skaffe samtykke når det dreier seg om kunnskap som vedkommendes samfunn bruker.⁵⁶ Inntil videre er det til Sametinget ikke blitt delegert noen forespørslser i tilknytning til denne bestemmelsen, og Sametinget har ikke avtalt interne prosedyrer for å behandle slike tilfeller, med mindre komitéen for samisk helseforskning anvender denne loven.

Ulike tiltak i enkelttilfeller

Sametinget i Norge har i de siste årene også forsøkt å påvirke saker gjennom enkelttilfeller. I 2018 vekket det stor oppmerksomhet og diskusjon at Tana Gull og Sølvsme hadde registrert samenes solsymbol som sitt varemerke og senere nektet en annen samisk næringsdrivende å anvende et lignende symbol i sin næringsvirksomhet.⁵⁷ Som følge av denne saken møtte Sametinget i Norge representanter fra Patentstyret høsten 2019, og som resultat av det ble bedriftens varemerke annullert begrunnet med at det allerede fra før var kjent. Tilfellet med å registrere solsymbolet forteller kanskje på den mest tydelige måten om vårt behov for å klargjøre og skape en felles god og bærekraftig kommersiell måte å utnytte felles kulturelle ressurser.

En annen sak som har vakt mye diskusjoner var Norturas Joika-boller med en presentasjon av samer som mange samer oppfattet som fordums, til og med rasistisk, og at den utnytter den samiske kulturen uten rettslig grunnlag. Sametinget og Samerådet har vært i forhandlinger med Nortura siden våren

---

⁵⁴ Etihkalaš njuolggadusat Sámi dearvvasvuodadatkama várás, s. 2-3.

⁵⁵ FOR-2016-11-25-1367. Forskrift om beskyttelse av tradisjonell kunnskap knyttet til genetisk materiale.

⁵⁶ Forskrift om beskyttelse av tradisjonell kunnskap knyttet til genetisk materiale. § 2, § 4.

⁵⁷https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/silbagavpi_manaha_oktorievtti_geavahit_sami_beaivvas-symbola__beaivvas_lea_beassan_friija_dal/11102098.

2020. Sommeren 2020 meldte Nortura at de vil endre produktets utseende og navn samt at de skal se etter en løsning som ville være sensitiv for samisk kultur.⁵⁸

Sametinget i Norge har lenge hatt som mål å utvikle og styrke kulturbaserte næringer og på denne måten bygge opp beskyttelse for kulturen innenfra. Det er også klart at i det norske Sametingets politikk og tiltak har det ofte kommet opp spørsmål knyttet til eierskap og forvaltning av felles immateriell kulturarv, og at man til en viss grad har drøftet dette politisk.

3.5. SPRs og Samerådets felles utvalg som behandler nasjonale symboler

Å danne et allsamisk symbolutvalg er kanskje den tydeligste felles politiske ambisjonen og praktiske tiltaket for å forvalte og beskytte felles kulturarv. Samisk parlamentarisk råd og Samerådet har et felles utvalg som forvalter nasjonale symboler. SPRs sekretær fungerer som utvalgets sekretær. Symbolutvalget har som oppgave å foreslå felles regler og forvaltning for det samiske flagget og samenes nasjonalsang, samt å foreslå for godkjenning en samisk nasjonaljoik under den neste Samekonferansen i Sverige høsten 2021. Utvalget har foreslått Nils Aslak Valkeapääs verk *Sámiid eatnan duoddariid* som nasjonaljoik. For tiden forhandler symbolutvalget med Valkeapääs slekt og Stiftelsen Lásságammi om rettighets- og forvaltningsspørsmål knyttet til joiken.

Ifølge den norske loven om Sametingets kulturelle selvstyre (Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold) kan Sametinget i Norge gi nærmere bestemmelser om bruk av det samiske flagget. Senere er det kommet en separat forskrift, Forskrift om bruk av det samiske flagget.⁵⁹ Til forvaltningen av nasjonale symboler er det også knyttet andre utfordringer enn bare at den forannevnte loven ikke lenger ser ut til å svare til den felles nordiske oppfatningen om forvaltning av nasjonale symboler. Eierskap til flagget, sangen og den kommende joiken kan også være knyttet til kommersielle spørsmål, for eksempel om hensiktsmessig og passende bruk av flagget i ulike kommersielle produkter. Det ville være fordelaktig å vurdere slike spørsmål i fremtiden.

3.6. Bestrebelsler for å beskytte samisk kultur på ulike felter

3.6.1. Varemerket Sámi Duodji

Samerådet skapte på 1980-tallet det fellesnordiske varemerket Sámi Duodji (som brukes også i Russland). Varemerkets mening var å fortelle kjøperen av samisk håndverk at produktet er laget av en same. Med merket forsøkte man å skille seg ut fra billige kopier som det allerede da var rikelig med på markedet. De seneste årene har Samerådet fremmet fornyelsen av merket slik at det bedre vil svare til behovet for beskyttelse og utvikling av samisk håndverk og samisk håndverksbransje.

I en utredning fra 2016 ble det foreslått at merket burde fornyes ved å ta i bruk et annet, bredere «Sámi made»-merke. Per nå er et av problemene kopiering, som sprer seg mer og mer, og det at kjøpere ikke finner samiske produkter. Ved å fornye merkesystemet til å kommunisere bedre om produktenes samiske opphav og ved at merket tilbyr bedre dekkende beskyttelse, kan man også indirekte påvirke og forebygge kopieringen av samiske håndverksprodukter.⁶⁰ Sámi Duodji-

---

⁵⁸ https://www.nrk.no/sapmi/nortura-snur-etter-massiv-joika-kritikk-_-endrer-navn-og-design-1.15077375.

⁵⁹ Sameloven LOV-1987-06-12-56, § 1-6. Forskrift om bruk av det samiske flagget, FOR-2004-05-27-1087.

⁶⁰ Samerådets nettside: <https://www.saamicouncil.net/sami-duodji-mearka>.

varemerket kan etter vår oppfatning anses som et aktivt forsøk på å beskytte samisk immateriell kulturarv og et tiltak som sikter på å forvalte den.

3.6.2. Ekspertgruppe Sámi Filbma Ofelaččat

Internasjonalt samisk filminstitutt (ISFI, *International Sámi Film Institute*) grunnla i 2019 ekspertgruppen Sámi Filbma Ofelaččat som skal rådgje eksterne filmskapere og finansierer av samisk film, samisk innhold og filming i Sameland. Gruppen sikter på å lage en veileder som eksterne aktører forutsettes å agere i tråd med. Formålet med arbeidet er blant annet å forebygge et stereotypisk bilde av samene i filmer.⁶¹ Foreløpig er ikke fremgangsmåteveilederen blitt publisert. Også ekspertgruppen som ISFI har grunnlagt kan, ifølge oss, anses som et forsøk på å sette grenser rundt den samiske immaterielle kulturarven.

3.7. WDAS-samarbeid og saker som kom opp i løpet av prosjektet

3.7.1. Retts- og eiendomsbasert tilnæringsmåte som utgangspunkt

Samarbeidet som SPR og Samerådet i 2018 innledet med Walt Disney Animation Studios (senere WDAS) kan anses (ved siden av symbolutvalget som forvalter nasjonale symboler) som det andre felles forsøket på å forvalte en felles immateriell kulturell eiendom. SPR og Samerådet inngikk en samarbeidsavtale med WDAS om filmen *Frozen 2*. Imkás-forprosjektet har hatt som mål å vurdere samarbeidet med WDAS og følge opp hvordan avtalen ble realisert.

Den offentlige avtalen med WDAS konstaterer følgende:

«Samenes ståsted er at deres kollektive og individuelle kultur, inkludert estetiske elementer, musikk, språk, fortellinger, historier og andre tradisjonelle kulturuttrykk, er eiendom som tilhører samene;

Samenes ståsted er at for å respektere samenes rettigheter til sin egen kultur på en hensiktsmessig måte, er det behov for å forsikre sensitivitet, muliggjøre implementeringen av fritt, informert forhåndssamtykke samt sikre tilstrekkelig fordeling av fordeler.»⁶²

I samarbeidet med WDAS ble det for første gang anvendt en aktiv og kollektiv retts- og eiendomsbasert tilnæringsmåte som tilsier at samene eier elementene fra sin egen kultur og som krever at dette eierskapet skal respekteres ved å anvende tre prinsipper som nevnt i teksten. Basert på kartlegging kan det sies at det var ikke synet på eierskap som var ny, men den aktive og tydelige felles implementering av det. Å respektere rettighetene betydde i praksis at samarbeidet forutsatte sensitivitet, anvendelse av FPIC samt at nyttefordeling skal sikres. Det var også et nytt element i samarbeidet at det ble akseptert som utgangspunkt at samenes eiendom får samme type juridisk beskyttelse som hvilken som helst annen immaterielle eiendom. I samarbeidet med WDAS var målet tilfredsstillende samarbeid for begge parter og å forvalte rettigheter i et enkelttilfelle.

Det praktiske innholdet i samarbeidet var bistand med innhold og visuelle elementer som det samiske folket stilte til rådighet for filmskapere. Formålet var å sikre at inspirasjon fra samisk kultur i filmen viser følsomhet for samisk kultur og at våre rettigheter blir respektert. Forskjellen til annet lignende samarbeid ute i verden var at det først ble laget en helhetlig avtale, og at sakkyndig hjelp var en del av

---

⁶¹ <https://www.nrk.no/sapmi/isfi-asaha-filbma-ekspearta-joavkku-1.14745925> <https://www.nrk.no/sapmi/isfi-danner-en-ekspertgruppe-1.14745946>. <https://sverigesradio.se/artikel/7323634>.

⁶² https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2019/09/Agreement_WDAS_SAMI.pdf.

denne helheten. SPR og Samerådet bestemte også selv over sakkyndige. Rettsprinsipper knyttet til immaterielle kulturelle ressurser, som var klare og tydelige for samene, var noe som *Verddet*-gruppen ga råd om til filmskaperne. Som fordel som kommer det samiske folk til gode ble det i den helhetlige avtalen avtalt at WDAS publiserer en samisk dubbet versjon av filmen.

Som det ble nevnt i innledningen fikk man i Imkás-forprosjektfasen mange henvendelser både fra tredjeparten og samene selv. Det ble svart på nesten alle henvendelser som kom til prosjektet, og svarene forsøkte å gi råd og sammen med den henvendte parten søke løsninger på disse spørsmålene.

Alle tilfellene som kom opp i løpet av prosjektet har på en eller annen måte vært bredere knyttet til bruk av samenes kollektive immaterielle kulturelle ressurser i kommersielle sammenhenger eller prosjekter som i fortsettelsen kan ha ambisjoner om kommersialisering. Disse var knyttet for eksempel til bruk av samisk kultur i dataspill, reinkjøttprodukter, barnelitteratur, animasjonsprogrammer, bruk av tradisjonell kunnskap i kosmetikkprodukter samt bruk av samiske språk og samarbeid med samer i å bygge opp bedriftens image i offentligheten.

Den største delen av henvendelser var knyttet til enkelte produkter, men for eksempel den samiske håndverksbransjen i Finland var også en samisk part som det ble vurdert sammen med hvordan man best svarer på de spørsmål som foreningen mottar eller som dukker opp nesten daglig. Spørsmål fra tredjeparten dreier seg hovedsakelig om hvordan de kan lage, selge eller anvende samisk håndverk. Ifølge foreningen Sámi Duodji har samenes berettigede reaksjoner mot kulturell (mis)appropriasjon gjort kjøpere i Finland usikre ved kjøp av duodjiprodukter. I tillegg til dette anså foreningen det som viktig at duodjinæringen selv tydeliggjør sin praksis også internt. Eksempler på enkelttilfeller der prosjektet var med kan nevnes i hvert fall Nortura og Troms kraft. Med sistnevnte har Sametinget i Norge nå en intensjonsavtale for å styrke samarbeidet.

I alle tilfeller som ble behandlet i forprosjektet er det, på samme måte som i WDAS-samarbeidet, anvendt en retts- og eiendomsbasert tilnæringsmåte. Den retts- og eiendomsbaserte tilnæringsmåten har vært en suksess fordi den har fått tredjeparten forpliktet i prosjektet, det er blitt kommunisert effektivt og forståelig om våre synspunkter, og man har fått resultater. Som resultat har vi enten kunnet hindre at samenes kulturelle eiendom blir upassende brukt eller skape nyttige samarbeidsforhold som det er mulig å ha kontroll over.

I den rettighetsbaserte tilnæringsmåten har man ikke bare støttet seg til immaterielle rettigheter og annen lovgivning som regulerer kommersiell aktivitet, men også anvendt, avhengig av tilfellet, særlige rettigheter som anerkjenner spesielle rettigheter knyttet til eierskap og som er nedskrevet i den nasjonale lovgivningen om genressurser i Finland og Norge.

3.7.2. utfordringer med tilnæringsmåten

Selv om den rettsbaserte tilnæringsmåten har vært en suksess, har den også på mange måter vært utfordrende. Samarbeid med WDAS og de tilfellene som ble behandlet i Imkás-prosjektet har vist at å utvikle denne typen av arbeid, for at arbeidet i fremtiden skal lykkes på en best mulig måte og føre fram, er det behov for mer støtte og arbeid både internt og eksternt. For eksempel kunne ikke alle tilfellene som kom opp i forprosjektet behandles på et kollektivt nivå, og det å koordinere det interne praktiske arbeidet har vært utfordrende. Å ordne den interne kommunikasjonen og møtetider samt å holde partene ajourført har tatt tid og vært krevende. Det mest krevende har vært det at samene som folk ikke har tydelige politiske, juridiske eller forvaltningsmessige felles strukturer med klare fullmakter til å ta avgjørelser, fungere og delegere makt i disse saker.

Utfordringene i seg er ikke overraskende fordi det nye aktive samarbeidet i den kommersielle verden har ledet til mange spørsmål om innhold og strukturer. Situasjonen er blitt forverret av at mange bestrebelser har vært knyttet til slike samarbeidsforhold som kan ha meget omfattende påvirkning på samer og samisk kultur. Vi har også ofte vært nødt til å agere raskt noe som generelt er vanlig i kommersiell virksomheter. Dette har ført til behov for å agere hurtig i interne diskusjoner, vurderinger og beslutningstaking. I tillegg har det i et kommersielt miljø vært utfordrende at Sametingets virksomhet i utgangspunkt er offentlig, når alt i et kommersielt miljø i utgangspunktet er unntatt offentlighet frem til noe annet blir bestemt. Via WDAS-samarbeidet og tilfellene der har vi vært nødt til å vurdere vanskelige spørsmål som er knyttet til ulike deler av den samiske kulturen. Selv om det mellom samene fins nokså tydelige rettsprinsipper for hvem som har (eie)retten og muligheten til å bruke immaterielle kulturelle ressurser og hva slags ansvar og hvilke forventninger som er knyttet til det, er det først ved bruk av ressurser sammen med en tredjepart og juridiske handlinger knyttet til dette som har tvunget en til å tenke på praktiske synspunkter og tilpasning av rettsprinsipper for et kommersielt driftsmiljø.. Dette har lært oss at saker som internt sett virker klare, ikke nødvendigvis er like klare i dette kommersielle miljøet, ikke en gang for oss selv. Derfor har det vært nødvendig å føre interne diskusjoner samtidig som det i enkeltstående prosjekter er blitt søkt etter og utarbeidet løsninger.

Selv om arbeidet har vært utfordrende, er det klart at behandling av enkelte saker har gitt oss økt forståelse for samenes behov og verdier, samt rettsprinsipper for immaterielle kulturelle ressurser. Samtidig har man fått verdifull erfaring med hvilke midler man kan bruke for å beskytte og forsvare immateriell kulturell eiendom.

3.7.3. Fordelene med tilnæringsmåten

En styrt og positiv bruk av felles immaterielle kulturelle ressurser i kommersielt samarbeid med eksterne aktører kan på mange måter være nyttig. På grunn av *me-too*-bevegelsen og økt sensitivitet ønsker mange eksterne aktører å agere hensiktsmessig og korrekt, og de kunne være fordelaktige samarbeidspartnere for oss samer. Gjennom WDAS-samarbeidet og tilfeller som prosjektet har behandlet, har man lært at samarbeidet med eksterne partnere bør utføres hensiktsmessig og på en måte som passer til et kommersielt miljø. Internt betyr dette også at det bør forsikres at det finnes tilstrekkelig politisk støtte og tilstrekkelige ressurser for samarbeidet. Et vellykket samarbeid kan gi oss samer slike fordeler og nytte som ellers kan være vanskelige, dyre eller umulige å oppnå.

Samarbeid gir muligheter for å oppnå synlighet, informere om og lære samisk kultur til majoritetsbefolkningen og øke bruk, synlighet og aksept for de samiske språkene. Samtidig gir det en mulighet til å vise hvordan samarbeid med samer og urfolk generelt gjøres hensiktsmessig og på en respektfull måte. Dette er særlig viktig nå når ansvarlighet og etikk får en sterkere rolle i den kommersielle verden. Som følge av de samarbeidsprosjekter vi har hatt har vi for vår del vært med på å påvirke på bredere front bedriftenes nye og mer sensitive praksiser og deres endring i en mer rettferdig og ansvarsfull retning.

Samarbeidsprosjekter og relasjoner har også gitt mer presise fordeler som for eksempel utdanningsmuligheter i spesialområder, bedre arbeidsmuligheter, direkte økonomiske fordeler og for eksempel pengedonasjoner for å utvikle samisk kunst og kultur. Støtte til bruk av samiske språk og det samiske språkets synlighet generelt i samfunnet har vært spesielt viktige fordeler som samarbeidet hittil har ført til.

I forprosjektet har man også sett hvilken påvirkning økt forståelse for samiske saker har, og at samene har gjensidig nyttige samarbeidsforhold med verdsatte bedrifter. Vi har sett hvordan samarbeidet med WDAS har påvirket andre bedrifters måte å forholde seg til samer, noe som sannsynligvis delvis er en grunn til at prosjektet har mottatt så mange henvendelser. Etter hvert tilsvarende vellykket og positivt samarbeidsforhold der bedriften anerkjenner og respekterer samenes rettigheter til egen immateriell kulturell eiendom, øker den allmenne aksepten for dette. Samtidig nærmer man seg det punktet der det å respektere rettigheter og realisere dem er standard praksis i kommersiell aktivitet og andre prosjekter, hvis man bare vil det.

4. Analyse av politikk og tiltak – Behov og problemer til behandling

4.1. Behov for en felles enhetlig politikk og iverksettelse

Når det gjelder formålet om felles politiske retningslinjer og forvaltning av kulturarv og tradisjonell kunnskap, som nevnt i SPRs handlingsplan, bør man forstå behovet for felles retningslinjer og forvaltning og hva som bør inngå i dette, i det minste på et midlertidig nivå.

Basert på vurdering av tidligere aktivitet anser vi at det som klart at samene har et tydelig beskyttelsesbehov mot kommersiell bruk (og bruk som eventuelt leder til dette) av sin felles immaterielle kulturarv, altså immaterielle kulturelle ressurser. Et av de viktigste behovene er at elementer av samisk kultur som er verdifulle for kulturell identitet og enhet, skal beskyttes slik at verdien ikke blir utarmet eller redusert. Sametingene og ulike instanser har på sine respektive måter forsøkt å løse dette. Imidlertid er det klart at immaterielle ressurser er under felles og kollektivt eierskap av alle samene som bor i de fire land. Dette er også grunnen til at det er behov for felles retningslinjer og enhetlig politikk og forvaltning dersom man effektivt ønsker å beskytte disse kollektive ressursene og deres tilhørende kollektive rettigheter.

Oppsummerings vis kan man konstatere at det er viktig for alle Sametingene at samene og den samiske kulturen behandles med sensitivitet i ulike prosjekter (bl.a. forskning o.l.) samt ved tredjeparts kommersielle aktivitet. Spesielt i Finland har man ivret for å forebygge uholdbar og ulovlig utnyttelse av samisk kultur. De ulike Sametingene har ved sine mange politiske initiativer gått lenger enn dette og forutsatt at samenes kollektive rettigheter samt eventuelle fordeler til samer skal sikres når samenes kulturelle ressurser eller kunnskap skal nyttiggjøres eller forskes på. I noen av tiltakene har man forsøkt å sikre dette i praksis via ulike fremgangsmåter.

Det ser ut til å være viktig for alle Sametingene at samenes eierrett samt selvbestemmelsesrett over sin egen kultur respekteres, men hva det medfører i praksis er ikke like klart. Med andre ord mangler det et enhetlig ståsted for hva som er innholdet i selvbestemmelsesretten og i kulturelt selvstyre samt fremgangsmåter angående immaterielle kulturelle ressurser. Det virker også som om de relativt klare rettsprinsippene samer imellom bør klargjøres i et kommersielt miljø, med andre ord for samiske personers og bedrifters egne kommersielle aktivitet.

Utfordringen i dag er at disse relativt klare uttalelsene som hvert av Sametingene har ytret om samenes selvbestemmelsesrett og eierrett kommer frem i mange ulike dokumenter rundt ulike saker og temaer, men kun en del av disse inneholder mer nøyaktige fremgangsmåter, i tillegg er det variasjoner fra land til land. Selv om eksterne aktørers sensitivitet om å ta hensyn til samenes synspunkter har økt, består

utfordringen av at samene ikke har et felles, enhetlig synspunkt på dette feltet, med andre ord ingen felles regelverk eller fremgangsmåte i behandlingen av saker i fellesskap og som er koordinert mellom samene og/eller i forhold til eksterne aktører.

Som sagt dreier det seg ikke om mangel på interne regler eller prinsipper for immateriell kulturarv eller dokumenter om dette, men heller om hvordan man tydelig vil å forholde seg til saken i fellesskap og på en enhetlig måte. Slik sett er det behov å utvikle en felles politikk samt felles fremgangsmåter for samenes kollektive immaterielle kulturarv slik at de er tydelige både internt for samer og for eksterne aktører.

Koordineringen mellom samenes politiske strukturer bør styrkes og gjøres mer enhetlig. Slik ville samene kunne forvalte immaterielle kulturelle ressurser i sin helhet, i fellesskap og på en betydelig måte opprettholde og styrke rettigheter knyttet til disse. Sentralisering av fellesskapets makt samt felles bruk av den vil også bidra til å forebygge den faktiske risikoen mot at en ekstern aktør som leter etter samisk godkjenning, beveger seg mellom de ulike aktørene for å identifisere enkeltindivider eller samfunn til støtte for sitt formål. Uten en sterk og enhetlig politisk og praktisk koordinering kan samene settes opp mot hverandre. En sterk, enhetlig og koordinert politisk og praktisk tilnæringsmåte til immaterielle kulturelle ressurser og spørsmål som angår disse, ville også bidra til å minske pågående tiltak som overlapper hverandre, og dermed kan man potensielt spare ressurser, tid og innsats.

Det ville være tilrådelig at alle Sametingene aktivt og i fellesskap fortsatt ser etter og utformer felles løsninger i stedet for å søke om beskyttelse mot kulturell misappropriasjon eksempelvis via endringer i nasjonale lovverk eller ved å arbeide for internasjonale løsninger. Det er en kjensgjerning at utvikling av internasjonal beskyttelse for eksempel ved WIPO ikke har ført frem på en tilstrekkelig måte. I verste fall vil internasjonale avtaler som stater har skapt som interessepart eller nasjonalt lovverk ikke beskytte urfolks interesser, eller til og med begrense urfolks rettigheter til å utføre sin selvbestemmelsesrett og iverksettelse av nødvendige rettigheter.

I tillegg vil de internasjonale avtaler som regel tilby beskyttelse av en mer abstrakt natur som alltid krever nasjonal tilpasning og som oftest også gjennomføring med tilpasset lovverk. Hvis man derimot ønsker å oppnå juridisk beskyttelse for samenes kulturelle ressurser via endringer i nasjonale lovverk, må man i alle fall vite hva og hvordan man ønsker å beskytte disse. Dette finner man ut først ved å gjøre politikken mer enhetlig, og den beste måten å klargjøre endringsbehov er å teste det ut i praksis. Arbeid i praksis er spesielt viktig ved immaterielle kulturelle ressurser fordi beskyttelse av dem på et kollektivt nivå er så nytt at løsninger for mange problemer først finnes når man prøver ut noe og tar forvaltningen i bruk. Av den grunn ville det være bra å konsentrere seg om å bygge slike systemer og rammeverk som kan svare til beskyttelsesbehov når de oppstår samt å finne svar i det praktiske. WIPO har flere ganger konstatert det samme, at urfolk burde utnytte den allerede eksisterende immaterialrett- og annen lovgivning til beskyttelse.

Å forene praktisk tilnæringsmåte med politisk arbeid ville fremme en helhetlig gjennomføring av samenes rettigheter og effektivt svare til beskyttelsesbehov på ulike områder. Politiske bestrebelser leder ofte til gode resultater i å fremme samenes synspunkt og rettigheter når det gjelder beslutningstaking og lovgivning, men i neste fase må resultatene også implementeres i praksis. Etter vår mening vil den beste aktive og strategiske handlemåten være å skape en struktur som kan anvende de lovgitte rettigheter i praksis, i tillegg til å foreslå nødvendige endringer.

4.2. Hvem burde få lov å bestemme, og med hvilken strategi er det best for å beskytte?

Dersom man oppnår enighet om beskyttelsesbehov og søker å finne handlingsmåter i fellesskap, er det nyttig å betrakte både bestemmelsesmakt og hvilken handlemåte og -strategi som er den beste for å beskytte immaterielle kulturelle ressurser. Utvilsomt finnes det i dag mange synspunkter på hvordan felles immaterielle kulturelle ressurser bør håndteres. Derfor bør det vurderes om ansvaret for og bestemmelsesmakt over kommersiell bruk av samenes kulturelle ressurser skal kunne ligge for eksempel direkte hos en sakkyndig institusjon eller til og med hos en enkeltperson. Det bør også tas i betraktning om beskyttelse og forvaltning kan ordnes effektivt ved å kreve sensitivitet eller skape felles retningslinjer eller etiske regler, eller om praksisen burde ha sterkere juridisk forankring. Praksis med sterkere juridisk forankring betyr her at samenes felles immaterielle kulturarv anses som samenes eiendom som beskyttes og kan beskyttes basert på gjeldende lovgivning. For at en slik juridisk og eiendomsrettslig politikk skal være effektiv forutsettes det et velfungerende system som gjennomfører det i praksis.

Sametingets tydelige talerett som representant for det samiske folket

Det tør være klart at beslutningstaking om bruk av kollektive immaterielle kulturelle ressurser for eksempel i kommersiell aktivitet er et for stort ansvar for ett individ å bære. Det er også imot samenes rettsprinsipper, fordi ifølge dem eies disse ressursene i fellesskap, og da er også taleretten angående dem felles for alle samer. Dette viser at slike instruksjoner der tredjeparter bare forutsettes å trekke samene med ikke fungerer hvis det planlagte tiltaket er knyttet til felles eierskap. I dette tilfelle kan enkeltindividet faktisk bli en overvåker for kollektiv eiendom og det samiske folkets interesser. Dette enkeltindividet ville også bære eneansvaret for eventuelle feil. I noen tilfeller og i verste fall kan dette kvele enkeltmenneskets kunstneriske frihet og fryse samarbeidsprosjekter fordi disse enkeltindividene forståelig nok ville være bekymret for hvordan andre samer ville anse slik aktivitet.

En sakkyndig organisasjon kan ha en bedre mulighet enn en enkeltstående same for å ta ansvar for løsninger som er blitt tatt, men per i dag mangler de eventuelle sakkyndige organisasjonene en delegert makt til å anvende den kollektive eierens talerett og slik representere det samiske folket. De kan også havne i situasjoner der påvirkninger av den planlagte aktiviteten når utenfor deres spesielle kompetanse og aktivitetsfelt, selv om kjerneprosjektet ville være innenfor. Dette kan lede til situasjoner der det i prosjekter med stor påvirkning på samer ikke kan håndteres slik at man tar hensyn til alle konsekvensene.

Et eksempel på slikt er litteratur. Bøker blir filmatisert eller laget tv-serier av, som igjen leder til biprodukter, og produksjon av biprodukter kan lisensieres til hvem som helst. I tillegg kan filmene bli til avledede verk som teaterforestillinger, musikaloppsett, sampling, varemerker knyttet til figurer og reklamebruk. En sakkyndig organisasjon på et felt burde altså beherske og kunne ta hensyn til alle muligheter for videre bruk slik at det ville være mulig å ha kontroll over reelle innvirkninger. For å kunne ha kontroll over alle disse risikoene må den sakkyndige organisasjonen i tillegg ha et mandat for å presentere alle disse bekymringene og begrunne dem når avtalen blir forhandlet.

For oss er det klart at den sakkyndige organisasjonen ikke kan ha et direkte mandat for å bestemme over bruk av kulturelle ressurser. Fordi det dreier seg om samenes felles kulturelle ressurser, er det klart at Sametingene, som er representanter for det samiske folket og for kulturelt selvstyre, har talemakt i å bestemme hvordan beskyttelse og bruk bør organiseres. Dette betyr ikke at den

sakkyndige organisasjonen ikke skal kunne ha en rolle i forvaltning av immaterielle kulturelle ressurser i fremtiden, og rollefordeling er en sak som bør avklares innledningsvis dersom man ønsker å videreføre arbeidet.

Krav om sensitivitet og instruksjer/etiske retningslinjer alene fungerer ikke

Krav om sensitivitet og det å lage instruksjer spesielt for eksterne aktører er uten tvil nyttig og et steg i riktig retning. Instruksjer og etiske retningslinjer er med på å forebygge upassende og ulovlig utnyttelse av samenes kulturelle ressurser. Vi synes likevel at bare det å kreve sensitivitet eller gi allmenne instruksjer ikke tilbyr tilstrekkelig beskyttelse for samenes kulturelle ressurser sammenlignet med det som det er behov for. Dette skyldes det faktum at uten en bindende og tilpasset struktur, er det opp til de eksterne aktører selv å fortolke sensitiviteten eller ha tilstrekkelig oppfølging av instruksjer. Eksterne aktører innehar sjeldent sakkyndighet eller kulturell forståelse for å kunne ta disse avgjørelsene, og ofte er det i deres interesser å fortolke (etiske) retningslinjer til sin egen fordel. Slik kan det fortolkes at samene i stillhet godtar at de ikke har (eie)rett til disse kulturelle ressursene og dermed ingen selvbestemmelsesrett angående dem.

Når det bare finnes retningslinjer kan de ikke overvåkes eller forsikres i praksis at sensitivitet blir gjennomført eller at instruksene blir fulgt. Det ville nemlig forutsette et avtaleforhold mellom den som stiller krav og den som fullfører tiltaket. Det er ofte sagt at implementering av sensitivitet eller oppfølging av instruksjer kan overvåkes på andre måter (f.eks. ved å skape offentlig press), men disse midlene er ikke pålitelige og tilstrekkelige nok for å sikre at eierretten i de fleste tilfeller respekteres. Anvendelse av sosialt press har sine begrensinger. De kan fungere mot de som ønsker å agere på en sensitiv måte, men de fungerer for eksempel ikke mot tredjeparter som har tilstrekkelig med ressurser og kompetanse til å takle en sosial reaksjon. Krav om sensitivitet eller retningslinjer alene er altså ikke tilstrekkelige for å skape en bærekraftig, nyttig og velfungerende basis for beskyttelse av immaterielle kulturelle ressurser.

Forslag om retts- og eiendomsbasert politikk som støttes av modell med en aktør

For å oppnå SPRs mål anbefaler vi at det dannes et tydelig felles standpunkt om at samenes immaterielle ressurser er samenes kollektive eiendom, og at disse skal og kan beskyttes. En tydelig eierpolitikk ville også klargjøre bestemmelsesmakt knyttet til bruk av denne eiendommen både internt og i forhold til eksterne aktører. Ved å innta et standpunkt at disse immaterielle kulturelle ressurser er eiendom og at de har en eier – samene – er det mulig å anvende taleretten angående denne eiendommen på en troverdig måte og uten uklarheter internt eller i forhold til andre.

Retts- og eiendomsbasert handlemåte innehar mange fordeler. Denne tilnæringsmåten gjør det mulig å benytte eksisterende beskyttelse som gjeldende lovgivning tilbyr til immaterielle kulturelle ressurser. For eksempel kan det da anvendes beskyttelse av immaterielle rettigheter (varemerker, opphavsrett, patenter, forretningshemmeligheter osv.) samt menneskerettighetsavtaler og annen særlig lovgivning, for eksempel Nagoya-protokollen til konvensjonen om biologisk mangfold, samt tilknyttede nasjonale ikraftsetningslover i Finland og Norge. En slik tilnæringsmåte ville være tydelig også for eksterne aktører, fordi vern om immaterielle rettigheter og eiendom samt tilhørende juridisk rammeverk allerede eksisterer i stor grad og blir fulgt. En retts- og eiendomsbasert tilnæringsmåte tilbyr en mulighet å snakke et språk som eksterne aktører, domstoler, advokater og politikere forstår. Den ville også gi en klar mulighet til å komme nærmere og overvåke de eksterne aktører som nå oppbevarer, viser og deler samenes immaterielle kulturelle ressurser og videreformidler dem.

Derfor foreslår vi at SPR tar dette retts- og eiendomsbaserte synspunktet, slik det uttrykkes i avtalen mellom det samiske folket og WDAS, som sin offisielle linje. I det innledende kapitlet i den offentlige avtalen kreves det at samisk eiendomsrett anerkjennes, og det presenteres hvordan den formålstjenlig blir tatt hensyn til ved å anvende tre grunnleggende prinsipper for samarbeid. Vi foreslår også at SPR godkjenner et slikt politisk ståsted som tilsier at spørsmål om felles kulturell eiendom skal behandles på et kollektivt nivå og at hvilken som helst bruk av felles kulturell eiendom skal komme alle til gode. I tillegg foreslår vi at alle Sametingene godkjenner et ståsted om at alle samene har rett til å benytte felles kulturelle ressurser og at forvaltningstiltak for samenes kollektive kulturelle ressurser ikke blander seg inn i bærekraftig bruk av samenes felles kulturelle ressurser.

Vi foreslår også at SPR og Sametingene i Finland, Norge og Sverige sammen danner en separat felles aktør som har som oppgave å beskytte samenes felles immaterielle eiendom samt å beskytte og forvalte rettigheter tilknyttet denne. Modellen med en felles aktør ville sentralisere sakkyndighet og kunnskap, ressurser og koordinering av sektoren under ett tak.

Den sentrale enheten ville fungere som et sentralisert kontaktpunkt både for interne spørsmål og i forhold til tredjeparten. På denne måten ville den sentrale enheten inneha et overordnet bilde om spørsmål knyttet til saken, og den ville forsikre at samene har en hensiktsmessig koordinering og forvaltning innen sektoren og at der tilhørende prinsipper og praksiser som er blitt skapt også blir fulgt. Via en sentral enhet ville det også være mulig å forsikre at avtaler, forpliktelser og forvaltning er konsekvente.

Denne sentrale aktøren ville også kunne klargjøre samenes agering i forhold til eksterne aktører. Samarbeid med og i forhold til eksterne aktører vil sikre at de immaterielle kulturelle ressursene ikke blir brukt på en upassende måte og ikke uten lov, og det ville også kunne veilede i hva som kreves for å forsikre en hensiktsmessig handlemåte. Den sentrale aktøren vil ved behov kunne lete etter og utvikle forhold til pålitelige partnere som deler samenes verdier og visjon. Dette ville øke verdien av immaterielle kulturelle ressurser både for samene og i forhold til eksterne aktører, og på den måten forsterke disse.

Forvaltning av immaterielle kulturelle ressurser ville også forutsette effektive måter å beskytte immaterielle kulturelle ressurser og rettigheter. Når ressursene brukes ulovlig eller på en upassende måte, bør det finnes velfungerende, effektive måter og midler for reaksjoner. I alle, også de gode, kommersielle samarbeidsforhold, er det behov å vurdere avtaleforholdet og å følge opp gjennomføring av avtaler. Selv om det politiske minstemålet angående kulturell appropriering ville være å si «nei» til upassende bruk, krever en effektiv gjennomføring at «nei» også kan settes i kraft, om nødvendig ved å beskytte med hjelp av lovverk i en domstol.

Det vil være nødvendig å integrere den sentrale enheten hensiktsmessig i forhold til de samiske forvaltningsorganer, og den bør ledes formålstjenlig i tråd med samisk politikk. Avhengig av organisasjonsform vil den sentrale aktøren ledes politisk med et forvaltningsorgan som vil styre og se til at den sentrale aktøren agerer i tråd med verdier og behov i det samiske samfunnet. En slik struktur vil medføre at den sentrale aktøren er verdifull og nyttig for det samiske samfunnet samt å gi aktøren muligheten til å arbeide hensiktsmessig, effektivt og i forhold til krav i den kommersielle verden.

Denne sentrale aktøren ville altså i praksis fullføre de tidligere foreslåtte retningslinjer i samisk politikk ut fra et rettslig basert grunnlag. I praksis betyr dette at kollektive rettigheter som er felles for alle samer blir respektert samt at man kommer til løsninger der gjennomføring av de tre grunnleggende

prinsipper blir sikret (sensitivitet, FPIC og tilstrekkelig fordeling av fordeler). Ved å sentrere kunnskap og prosesser om immaterielle rettigheter kan det dannes en mer effektiv, respektert og bedre forståelig struktur med mer påvirkningskraft som både eksterne aktører og samiske interessegrupper lett kan ta kontakt med. Den sentrale enheten kunne gjøres til en kompetansekilde som samer og politiske aktører kan konsultere med angående spørsmål rundt disse ressursene. Slik ville enheten bidra til i flommen av spørsmål om bruk av kulturelle ressurser som Sametingene og andre samiske aktører nå oversvømmes av.

Modellen med en aktør ville fungere som sakkyndig i sin sektor også når det gjelder Sametingenes politiske innsats på nasjonalt nivå og i internasjonalt arbeid. Den kunne lokalisere og presentere mangler i det rettslige vernet, foreslå løsninger og tiltak og således fungere som en sakkyndig som støtte til politiske aktører og deres ambisjoner. Et slikt arbeid kan hjelpe med å formulere nasjonale ståsteder for å endre nasjonalt gjeldende lover eller danne grunnlag for ny lovgiving der det behøves. En slik handlingspraksis vil hjelpe å utvikle samenes felles synspunkter for internasjonalt arbeid fordi praktiske erfaringer vil danne grunnlag for samenes ståsted i slike saker.

4.3. Avsluttende betraktninger

I tråd med SPRs handlingsplan har man i forprosjektet søkt etter midlertidig innhold i politikk for og forvaltning av immateriell kulturarv og tradisjonell kunnskap. Det vesentlige spørsmål i temaet om bruk av samenes kollektive immaterielle eiendom, altså navn, omdømme, rykte og immateriell kultur og tradisjonell kunnskap, kan lede til eller føre til tiltak som kan lede til kommersialisering i en kommersiell verden.

Handlinger i et kommersielt miljø er normalt ikke kjent verken for Sametinget eller Samisk parlamentarisk råd som tradisjonelt sett agerer i forhold til staten eller annen offentlig makt. Bestrebelse i tråd med Samisk parlamentarisk råds handlingsplan for å avklare situasjonen for immaterielle kulturelle ressurser utformes til virkelige behov. Uten felles tiltak er det risiko for at de negative virkningene av eksterne aktørers kommersielle (eller lede til kommersialisering) aksjoner truer gjennomføringen av selvbestemmelsesrett, kulturelle rettigheter og eiendomsrett. I tillegg er det et internt behov for å vurdere hvordan den samiske kollektive eiendommen tas i bruk av samiske individer og bedrifter på en bærekraftig måte. Således har SPR et grunnleggende behov å behandle disse spørsmål som hovedsakelig kommer opp i kommersielle sammenhenger, i tillegg til å løse de i fellesskap og på et nordisk nivå.

Det gjenstår å vurdere hva som er felles målnivå. Det å alene sikte til å hindre upassende og ulovlige bruk av samisk kultur samt negative virkninger ved kommersiell eller annen aktivitet, krever at retningslinjene ensrettes samt at man kommer til en strukturell løsning som er rettslig effektiv. Innenfor rammene av denne løsningen som implementerer retningslinjer vil det være mulig å observere samt å overvåke ev. utnyttelse av samisk kultur, i tillegg til å hindre misbruk ved å ta tak i det og effektivt beslutte et avslag, altså nekte eventuelle planlagte tiltak, og ved behov eventuelt forhindre det rettslig.

Dersom målet derimot er å sikre det samiske folkets rettigheter, påvirkning og fordeler som fremkommer i ulike politiske dokumenter, er det behov for mer enn bare begrensede tiltak eller tiltak som er basert på etiske retningslinjer. Videre er det et spørsmål om man vil gjennomføre en enhetlig og tydelig eierpolitikk og beskytte felles immaterielle kulturelle ressurser til gode for samene. Det ville

forutsette en aktiv tilnærming som ikke bare beskytter de kollektive immaterielle kulturelle ressurser, men som også utvikler, forvalter og fremmer rettigheter knyttet til disse ressursene. På denne måten ville det reelt sett støtte samenes og den samiske kulturens økonomiske forutsetninger for handling ved å støtte næringer basert på samisk kultur samt samiske kunstarter, i tillegg til å knytte det til bredt politisk arbeid på ulike arenaer. Uansett hvilket nivå man bestreber etter er det klart at for å oppnå dette er det behov for felles politiske og strukturelle løsninger.

5. Evaluering av prosjektet og anbefalinger for veien videre

5.1. Evaluering av prosjektplanens arbeidsmetoder og mål

Som nevnt i innledningen var Imkás-prosjektet basert på SPRs handlingsplan. Prosjektets mål var å oppnå en felles allsamisk forvaltning av samisk kollektiv kulturarv og ressurser. Forprosjektets resultatmål var å utarbeide et forslag til et system for vern og forvaltning av samisk immateriell kulturarv, som har blitt drøftet i det samiske samfunnet og som er rotfestet i samfunnets behov. Forprosjektet hadde tre overordnede, langsiktige mål: 1) Kartlegge og definere felles/kollektiv immateriell kulturarv og rettsprinsippene som gjelder, 2) Utforme en strategi for vern og forvaltning av samisk immateriell kulturarv, samt mekanismer som setter dette ut i praksis, og 3) Etablere forvaltningssystem for kollektiv eid immateriell kulturarv.

Forprosjektet skulle samle inn, definere og skissere prinsipper, ta beslutninger vedrørende kollektiv immateriell kulturarv, og utarbeide forslag til anvendelige prinsipper og hvordan disse skal forvaltes og utvikles fra et allsamisk ståsted. Forprosjektet ble etterfulgt av et hovedprosjekt som hadde som mål å gjennomføre det arbeidet forprosjektet hadde beredt grunnen for.

Prosjektplanen inneholdt i tillegg fem spesifikke oppgaver. Den første oppgaven var å kartlegge og definere materien og den juridiske situasjonen på SPR-nivå. Delene 1 til 4 av rapporten er viet dette arbeidet, og spesielt del 2 og 3. Den andre oppgaven, se del 3.7, var å samle og bruke erfaringene (strategi, prinsipper og metode) fra WDAS-samarbeidet. Oppgave nummer tre gikk ut på å utforme strategier og prinsipper for bruk, vern og forvaltning av kollektive kulturelle ressurser, mens den femte oppgaven var å lage utkast til hvordan immateriell kulturarv skal forvaltes i fremtiden. I del 4 av rapporten er det foreslått strategier og prinsipper for forvaltning på allsamisk nivå.

Den fjerde oppgaven var å holde høringer og diskutere temaet med det samiske samfunn. Arbeidsgruppa besluttet at Sametingene, både på administrativt og politisk nivå, skulle drøfte saken bredt for å få innsikt i emnet før man henvendte seg til andre deler av det samiske samfunn. Det ble planlagt at arbeidsgruppa skulle dra ut og besøke Sametingene for å få prosjektet i gang. Det var også planer om å ha tre ulike webinarer; de to første med Sametingenes [administrative] stab, og det tredje med politikerne. Men grunnet nedstenging av samfunnet, samt stengte grenser, ble det umulig å gjennomføre fysiske møter, noe som fikk negative følger for de allsamiske målene og prosjektets kollektive natur. I stedet for oppsøkende virksomhet for å drøfte problemstillinger, kartlegge og møte behov hos alle parter, samt å bygge forståelse, ble arbeidsgruppa nødt til å gjennomføre planene via fjernmøter på nett.

Forprosjektets plan var ambisiøs, og akkurat da prosjektet startet opp i mars 2020, spredte COVID-pandemien seg. Det var ingen informasjon om hvor lenge pandemien ville pågå, heller ikke om hvor

lenge nedstengningen og tiltaket med stengte grenser ville være. I startfasen av prosjektet diskuterte arbeidsgruppa seg frem til en gjennomføringsplan for arbeidets mål og oppgaver. I løpet av våren 2020 bestemte også arbeidsgruppa at den opprinnelige planen skulle justeres og tilføres en ekstra oppgave, som skulle være å svare på henvendelser og spørsmål fra eksterne aktører og samer om bruken av kulturelle ressurser. Grunnen til dette var at Sametingene og Samerådet hadde fått mye nyttig erfaring og økt innsikt gjennom sitt samarbeid med WDAS. Denne erfaringen ville komme til nytte i arbeidet med å utarbeide prinsipper for bruk, vern og forvaltning. Siden dette arbeidet generelt er for nybrottsarbeid å regne, ble det besluttet at det ville være best å ta for seg de enkelte problemstillingene én etter én, for slik å finne frem til en god måte å svare på henvendelser på, samt å få utprøvd prinsippene i praksis.

Selv om man besluttet å utvide prosjektet med en sjetteste oppgave som innbefattet sakshåndtering og som medførte at prosjektperioden måtte forlenges, så var dette en god beslutning. Arbeidsgruppa håndterte eller ga assistanse i forbindelse med 15 ulike saker. Sametinget har mottatt en separat oppsummering av prinsippene og metodene som ble brukt når vi i løpet av forprosjektet behandlet henvendelser og spørsmål, og det foreligger en appendiks der disse sakene presenteres. Gjennomsnittlig hadde arbeidsgruppa møter annenhver uke. I disse møtene diskuterte gruppa prosjektets fremgang, og mye tid ble brukt på å behandle henvendelser og spørsmål relatert til bruken av [samiske immaterielle] ressurser.

Prosjektet ble fremlagt for SPRs styre i mai 2020, og planen ble diskutert der. Det ble klart at Sametingene hadde ulike oppfatninger om for eksempel hvem som har mandat til å ta beslutninger i disse sakene, og hvordan forprosjektet skulle styres. Grunnet de ulike oppfatningene foreslo det norske Sametinget at forprosjektet ikke skulle ha en styringsgruppe, og at forprosjektet skulle komme med innspill til hvorvidt man skulle ha en styringsgruppe på hovedprosjektet. Det norske Sametinget ba SPRs styre om å vurdere hvordan man skal møte henvendelser og spørsmål fra eksterne så vel som samiske aktører rundt bruken av samiske kulturelle ressurser.

De to første webinarne var rettet mot [den administrative] staben ved de tre Sametingene og ble avholdt i mai og begynnelsen av juni. De fleste deltagerne var fra det norske Sametinget. For å få bedre innsikt i de ulike utgangspunktene og de tre Sametingenes mål med tanke på å oppnå målsetningene i SPRs handlingsplan, og for å oppnå en felles forståelse av materien, ble det bestemt at det tredje webinarret, som opprinnelig var tiltenkt alle politikerne i de tre Sametingene, heller skulle være en endags workshop hvor man skulle vurdere og drøfte SPRs handlingsplan og de overordnede målene, og at deltagerne skulle være kun ledelsen samt noen få fra administrativ stab ved hvert av de tre Sametingene. Deltagerne brukte også workshopen til å vurdere hvordan man kunne tilrettelegge for et midlertidig mandat for sametingspresidentene slik at de kan ta beslutninger i hastesaker som dreier seg om bruk av kulturelle ressurser.

I løpet av sommeren fortsatte arbeidsgruppa i samarbeid med Sametingene å arbeide frem en løsning på temaet generell midlertidig ledelse, men det viste seg å være vanskelig å få til på grunn av juridiske hindringer. Det ble derfor bestemt at arbeidsgruppa ved behov skal ta opp problemstillinger etter hvert som de kommer inn med styrene ved de individuelle Sametingene. På høsten hadde Arbeidsgruppa flere møter med Sametings-ansatte for å få hjelp med kartlegging av Sametingenes retningslinjer og mekanismer, for slik å oppnå forprosjektets kartleggingsmål.

Forprosjektets statusrapport ble fremlagt i SPRs nettbaserte parlamentariske møte i januar 2021. De parlamentariske drøftelsene viste viktigheten av arbeidet, og planen med å videreføre arbeidet ble tatt med i SPRs nye handlingsplan for 2021-2022. På den annen side, forventet de folkevalgte mer kommunikasjon på og med de ulike politiske nivåene ved Sametingene, for å oppnå støtte til og skikkelig planlegging av de tre Sametingenes felles eide og ledede hovedprosjekt. På grunn av den nåværende situasjonen med COVID-pandemien og tilhørende nedstenging, ser det ut til at det i tiden fremover kommer til å bli krevende å planlegge finansieringen og struktureringen av det allsamiske prosjektet, og det kan bli utfordrende å få utført de nødvendige steg i hovedprosjektet.

Når forprosjektet evalueres med henblikk på om man fikk fullført oppgavene og målene som ble fastsatt i forprosjektets plan, ser man at 5/6 ble fullført. Den ovennevnte oppgaven om å sørge for en bredere drøfting av materien, ble vanskelig å utføre pga. COVID. I fremtiden bør det brukes flere ressurser på og arbeides mer med en kommunikasjonsplan for prosjektet, både for å spre informasjon om prosjektet, men også for å oppnå de kontekstuelle målene om en bredere diskusjon i samfunnet. Med tanke på sakenes kompleksitet, samt den pågående pandemien, kan man likevel si at de overordnede prosjektmålene ble oppnådd i tilfredsstillende grad.

5.2. Budsjettt og utgifter

Som det ble nevnt i del 1.1 var den opprinnelige prosjektperioden 9.3.2020 – 31.12.2020, samt at prosjektet ble forlenget til 9.3.2021. Ifølge prosjektplanen var budsjettet for den opprinnelige perioden på 1,2 millioner kroner. Sammenlignes prosjektets budsjett med utgiftene, ser det ut til at prosjektet holdt seg innenfor budsjettet, selv etter at prosjektet ble forlenget. Dette kan selvsagt forklares med lave reiseutgifter grunnet nedstengingen.

Prosjektregnskap for 2020

Konto	Konto (T)	Koststed	Aktivite	Aktivite (T)	Beløp
3980	inntekt fra bruppeliv (ikke-betalende)	9020	41001	Felles Kulturarv	-1 500
5100	Midlertidige ansatte	9020	41001	Felles Kulturarv	581 660
5150	Overtid midlertidige ansatte	9020	41001	Felles Kulturarv	1 112
5180	Feriepenger midlertidige stillinger	9020	41001	Felles Kulturarv	69 933
5250	Gruppelivsforsikring	9020	41001	Felles Kulturarv	1 500
5290	Motkonto annen fordel i arbeidsforhold	9020	41001	Felles Kulturarv	-1 500
5420	Pensjonspremie til SPK	9020	41001	Felles Kulturarv	74 337
5920	Gruppelivsforsikring	9020	41001	Felles Kulturarv	1 500
6300	Leie lokaler	9020	41001	Felles Kulturarv	26 106
6730	Andre konsulenttenester	9020	41001	Felles Kulturarv	1 125
6781	Konsulent oversettelse/tolking	9020	41001	Felles Kulturarv	74 208
6870	Deltageravgift ved kurs og konferanser	9020	41001	Felles Kulturarv	14 762
6871	Kompetanseheving og utdanning	9020	41001	Felles Kulturarv	5 997
6903	Elektronisk kommunikasjon	9020	41001	Felles Kulturarv	716
7132	Reisekostnad, ikke oppgavepliktig	9020	41001	Felles Kulturarv	11 214
			41001	Felles Kulturarv	861 169

Prosjektregnskap for 2021 (frem til midten av februar)

Konto	Konto (T)	Koststed	Aktivite	Aktivite (T)	Beløp
3980	inntekt fra bruppeliv (ikke-betalend	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	-409
5100	Midletidige ansatte	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	159 910
5180	Feriepenger midlertidige stillinger	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	19 189
5250	Gruppelivsforsikring	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	409
5290	Motkonto annen fordel i arbeidsfor	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	-409
5420	Pensjonspremie til SPK	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	19 202
5920	Gruppelivsforsikring	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	409
6300	Leie lokaler	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	10 319
			28702	Kulturarv i Sapmi	208 621

5.3. Anbefalinger for det videre arbeidet

Tatt i betraktning arbeidet som dette prosjektet har medført, utfordringene som ble håndtert og resultatene vi oppnådde, ønsker arbeidsgruppa å komme med flere anbefalinger som kan danne grunnlaget for veien videre. Mange av disse går ut på å styrke strukturene og forståelsen på nasjonalt nivå, som på den måten kan gi den nødvendige støtten til allsamiske tilnæringsmåter.

- 1) Først og fremst er det behov for et tydelig politisk standpunkt og klare prinsipper vedrørende samisk immateriell kulturell eiendom. Vi foreslår at disse baseres på prinsippene som er innarbeidet i samarbeidsavtalen mellom det samiske folk og WDAS, og da konkret på «det samiske folks standpunkt» slik det er formulert i avtalens preambel.
- 2) Vi foreslår at strukturer og prosedyrer utarbeides og utvikles for å behandle innkommende spørsmål som omhandler det samiske folks immaterielle kulturelle eiendom. Vi har erfart at det er forvirring både internt og eksternt rundt hvem man skal kontakte, hvem som kan kommentere og hvem som kan ta beslutninger vedrørende samisk immateriell kulturell eiendom.
- 3) Prosedyrene som lages må også gjenfinnes i de interne strukturene i Sametinget. Vår erfaring er at det også innen Sametingenes og de samiske myndighetenes organisasjoner hersker usikkerhet om hvem som skal behandle spørsmål relatert til samisk immateriell kulturell eiendom, og på hvilken måte de skal håndteres.
- 4) Midler og ansatte bør avsettes til innsatsen på dette feltet, som innbefatter utviklingen av strukturer, arbeidsmetoder og sakshåndtering. Dette arbeidet krever ansatte som har ekspertise og spesialisering. Innsatsen på dette området er i seg selv svært viktig, og den må også forstås slik. For å kunne hente inn og beholde den nødvendige ekspertisen, og for å kunne oppnå de ønskede resultatene, må arbeidet styrkes og det må utføres av stab som er forbeholdt det. Dette gjør at vi kan sentralisere erfaring, ekspertise og kunnskap på en måte som er effektiv og virkningsfull.
- 5) Vi anbefaler at det samiske folks politiske forhandlingsposisjon koordineres med henblikk på internasjonale instrumenter og nasjonal lovgivning. Det bør sikres at det finnes en mekanisme som utvikler og håndhever enhver nasjonal lovgivning som implementerer det

samiske perspektivet og de samiske rettigheter. Spesifikt har samene en sterk stilling gjennom de nasjonale lovene som implementerer Nagoya-protokollen, men bruken og håndhevingen av disse lovene må utvikles. Dette gjelder likeledes for andre instrumenter og mekanismer, da det eksempelvis kan være gunstig å videreutvikle relasjoner og kontaktnett med patentmyndighetene for å fremme det samiske perspektivet i arbeidet de utfører.

- 6) På samme tid som det arbeides på nasjonalt nivå, må kommunikasjonen, koordineringen og strukturene mellom Sametingene styrkes og videreutvikles med henblikk på å kunne behandle spørsmål relatert til kollektiv eiendom på et koordinert, kollektivt nivå.
- 7) Vi anbefaler at det sørges for strukturer og mekanismer som støtter og våker over allerede etablerte relasjoner. Initiativene og spørsmålene vi har fått vite om i prosjektperioden, samt sakene som har utspring i reaksjoner fra samisk hold, må følges opp helt til sakene kan sies å være fullført eller avsluttet, og vi anbefaler at man viderefører og videreutvikler arbeidet som er forklart i appendikset.
- 8) Vi anbefaler at man undersøker hvordan strukturer og finansiering for et mer langsiktig oppfølgingsprosjekt kan sikres, slik at tiltakene og arbeidet vi anbefaler kan styrkes og videreføres.

KILDER

Aikio Marjut & Aikio Pekka: Saamelaiskulttuuri ja matkailu (1993)

American Economy Ins. Co. v. Reboans, 852 F. Supp. 875, 881 (N.D. Cal. 1994)

Ansvar för samiskt kulturarv. Översyn av behovet att samla in, bevara och vetenskapligt bearbeta arkivmaterial med koppling till urfolket samerna och deras språk. Sametinget och Institutet för språk och folkminnen. Ku2017/02544/LS och Ku2017/00478/KL Dnr Sametinget 1.3.8-2018-1077Dnr Is of 14-17/1773. 2019-06-28.

Čilgehus - luohi ja sámi musihkka. Redegjørelse - joik og samisk musikk. 19/874. 12.02.2019. (NO)

Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005)

Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)

Convention on Biological Diversity (CBD, 1993).

David Rydenfalk, 'Debatten om "Äkta Sameslöjd" i examensbok', Sameradion & SVT Sápmi, 8 maj 2014, <https://sverigesradio.se/artikel/5856459>

Doaibmaplána SPR 19.9.2019 – čuovvovaš ráđđečoahkkima rádjái ver 19.9.2019. Mielddus SPR áššái 03/2019

Elizabeth Roberts, 'Chanel's \$1,325 boomerang condemned as 'cultural appropriation'', CNN Style, 16 May 2017, <http://edition.cnn.com/2017/05/16/europe/chanel-boomerang/index.html>

Etihkalaš njuolggadusat Sámi dearvvašvuođadutkama várás. Sámediggi. 2019. (NO)

Glossary of Key Terms Related to Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Traditional Cultural Expressions, (WIPO, 2018) WIPO/GRTKF/IC/37/INF/7

Menettely saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon. Hyväksytty Saamelaiskäräjien hallituksen kokouksessa 24.11.2016. [Tilgjengelig under https://www.samediggi.fi/tutkimuseettinen-menettelyohje/](https://www.samediggi.fi/tutkimuseettinen-menettelyohje/)

Ines Sirén, 'Eskimo-jäätelöiden nimi muutetaan Yhdysvalloissa sopimattomana, asiaa pohditaan myös Suomessa – "Se on meillä juuri tällä hetkellä työpöydällä"', YLE 22 June 2020, <https://yle.fi/uutiset/3-11411795>

Jessica Misener, 'Karlie Kloss wears Native American headdress at Victoria's Secret fashion show', Huffington Post, 8 November 2012, http://www.huffingtonpost.com/2012/11/08/karlie-klossvictorias-secret-headdress-fashion-show_n_2091958.html,

Katie J.M. Baker, 'A Much-Needed Primer on Cultural Appropriation', Jezebel 13 Nov 2012, <https://jezebel.com/a-much-needed-primer-on-cultural-appropriation-30768539>

Lehtola Veli-Pekka: Aito Lappalainen ei syö haarukalla ja veitsellä. Stereotyyppiä ja saamelainen kulttuurintutkimus (1999)

Lucas Lixinski, Intangible Cultural Heritage in International Law, (Oxford, 2013)

Peter Drahos, Intellectual Property, Indigenous People and their Knowledge, (Cambridge University Press, 2014)

«Raser mot Kiwis koftestunt», Nordlys, (2010, 11. september), <https://www.nordlys.no/nyheter/raser-mot-kiwis-koftestunt/s/1-79-5306233>.

Report to the Committee on Natural Resources, House of Representatives, Government Accountability Office, GAO-11-493 (USA)

Sámedikkedieđáhus duoji birra ealáhussan. 2018. (NO)

Sámedikki oainnut kulturárbbi ja árbedieđu hálddašeamis, ovddideamis, suodjaleamis ja ávkkástallamis. Čeahkkáigeassu Sámedikki oainnuin jagiin 2008-2019. Čielggadeaddji Anni-Helena Ruotsala, 4.2.2020 (NB. internat memorandum av Sametinget i Finland)

Sámedikki 2020 reviderejuvvon bušeahtta. Mearriduvvon 11.06.20 (NO)

Sámi dearvvasvuodadatkama áššedovdi etihkalaš lávdegoddi, <https://sametinget.no/manaidsuodjalus-dearvvasvuodta-ja-sosiala/etihkalas-njuolggadusat-sami-dearvvasvuodadatkama-varas/sami-dearvvasvuodadatkama-assedovdi-etihkalas-lavdegoddi/>

Sámi People-Walt Disney Animation Studios Public Non-confidential Agreement, 22 Sept 2019 https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2019/09/Agreement_WDAS_SAMI.pdf

Šattolaš Sápmi. Ceavzilis ealáhusovdánahhtin. Sámediggedieđáhus ealáhusovdánahhtima birra. 2019 (NO)

'Taiwan Aborigines Sue Enigma, Music Companies', Taiwan Headline News, 28 March 1998, <https://web.archive.org/web/20091027110752/http://www.geocities.com/enigmala/r/article1.html>

Tina Grandinette, 'Moana might be great for representation but it's not all heartwarming for Hawaii', The Guardian (UK), 12 January 2017, <https://www.theguardian.com/film/2017/jan/13/moana-might-be-great-for-representation-but-its-not-all-heartwarming-for-hawaii>

Traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Förslag på åtgärder för implementering av artiklarna 8(j) och 10(c) i Konventionen om biologisk mångfald (CBD). Naturvårdsverket & Sametinget. Regeringsuppdrag M2017/00665/Nm. Dnr 1.3.8-2017-383. 2018-02-28.

UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 2007

Vastuullisesti ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet [Politikk for ansvarsfull og etisk bærekraftig samisk reiseliv]. Vedtatt i Sametingets møte den 24 september 2018. Tilgjengelig under <https://www.samediggi.fi/saamelaismatkailun-eettiset-ohjeet/> (Sametinget i Finland)

ÁRBEDIEHTU/ÁRBEDIEHTO/AERPIMAAHTOE. Sametingets policydokument för traditionell kunskap. Programmet är utarbetat av Åsa Nordin Jonsson på uppdrag av Sametinget. Sametinget 2010.